

2003
ročník XLVI

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 1

Obsah

1

Fojti na frýdeckém panství
II. část

Miloslav Kroček

7

Židé na Těšínsku v popisu obyvatel podle povolání z doby okolo r. 1780

Irena Korbelařová

11

Sklárna v Karviné a její místo v průmyslovém rozvoji Ostravska – Karvinska

Václav Štěpán – Hana Šustková

15

Havárie polských letců Żwirka a Wigury v Těrlicku

Mečislav Borák

19

Próza polských autorů v České republice po roce 1990

Libor Martinek

26

Gírová

Tadeáš Schulhauser

30

Těšínská nota v pamětech Ivo Stolaříka

Mečislav Borák

32

Jubileum Milana Klegy

Tomáš Adamec

33

Muzeum Těšínska se představuje

Regionální informační centrum Těšínska při Muzeu Těšínska

David Durčok

Vydává Muzeum Těšínska v Českém Těšíně
Adresa redakce: Muzeum Těšínska, 737 27 Český Těšín, Hlavní tř. 13 - 15
tel. 558 761 211, fax 558 761 223, E-mail: muzeum @muzeumct.cz
Odpovědný redaktor: ing. Jaroslav Keller
Výkonný redaktor: doc. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemnice redakce: Vlasta Byrtusová
Redakční rada: dr. Karel Bogar, doc. dr. Mečislav Borák, CSc., Vlasta Byrtusová,
doc. dr. Dan Gawreckí, CSc., doc. dr. Blažena Gracová, CSc., dr. Dušan Janák,
Dr., prof. dr. Zdeněk Jirásek, CSc., dr. Jaromír Kalus, dr. Jiřina Kábrtová,
ing. Jaroslav Keller, dr. Irena Korbelařová, Dr., doc. dr. Pavel Kouřil, CSc.,
dr. Karel Müller, doc. dr. Radim Prokop, CSc., dr. Erich Šefčík,
Kateřina Švendová, Petr Tesař, Jiřina Veselská, doc. Rudolf Žáček, Dr.
Grafický návrh: Petr Tesař, Studio UPGRADE, v.o.s. Ostrava
Odevzdáno do tisku: 12. 3. 2003
Vyšlo:
Tisk: Kartis, ul. K. H. Borovského, 733 01 Karviná-Fryštát

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí.

Za obsah článku zodpovídá autor.

Časopis lze zakoupit v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně, Hlavní tř. 13
nebo v jeho pobočkách ve výstavní síni Musaion v Havířově, Dělnická 14,
v Památníku životické tragédie v Havířově-Životících, ve Výstavní síni Muzea
Těšínska v Karviné-Fryštátě, ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové, v Technickém muzeu v Petřvaldě.
Rozšiřuje redakce, kde si lze také objednat (i telefonicky) předplatné nebo
jednotlivá čísla časopisu.

Vychází čtvrtletně, cena jednoho výtisku 15 Kč
pro předplatitele 10 Kč
celoroční předplatné 40 Kč a poštovné

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605

Evidenční číslo MK ČR: E 11319

Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě č. j.
2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992

Fojti na frýdeckém panství

(2. část)

Miloslav Kroček

Nošovice

Tato ves, založená kolem roku 1573 a původně zvaná Potměnošovice, měla v roce 1580 21 osedlých, v r. 1636 16 sedláků, 3 zahradníky a 3 chalupníky, v r. 1664 14 sedláků, 5 zahradníků a 5 chalupníků a v r. 1770 12 sedláků, 5 zahradníků a 17 chalupníků.³¹

Prvním známým fojtem, uvedeným v urbáři z r. 1580, byl **Jiřík**, který seděl na gruntě pozdějšího čp. 32 – ten zůstal sídlem všech dalších fojtů. V letech 1610 - 1640 zde a na mlýnku hospodařil **Toman Kotas** a platil gruntovních peněz 42 groše 3 denáry, však z mlýnku dával 2 zl. 6 g, také 3 slepice a 4 vejce. V r. 1640 koupil fojtství od něho jeho syn **Adam Kotas** za 180 zl. Otec mu přidal dva koně a zato syn ho do smrti zachová. V r. 1663 prodal Adam Kotas toto fojtství **Matěji Okuncovi** za 190 zl. Ten už platí více: gruntovních peněz 52 g, z mlýnku sice jako dříve, ale značnou berní 16 zl. a dává 8 slepic a 34 vejce. Výminek – dvě krávy, tele, kus země na Hlíně, roční fůru sena a stodolku otec Adam využil – zemřel v r. 1673. V r. 1688 prodal Matěj fojtství synu **Matěji Okuncovi** za 150 zl. Otec si vymínil ornou půdu na Hlíně a záruku, že syn ji bude „svými koňmi zapravovati bez všelikého hamaru“. Za Matěje mladšího však fojtství velmi brzy „skrz nedbalost hospodáře ve zkázu a téměř v poustku obráceno jest“, takže mu bylo odňato a prodáno za 300 zl. téhož roku **Janu Stoklasovi**. V r. 1700 je zapsáno, že fojt Stoklasa za Matěje Okunce zaplatil vrchnosti 9 zl. za jím kdysi zanedbanou vinnou fůru a chování psa.

V r. 1708 sešel Jan Stoklasa ze světa neznámým způsobem a fojtství koupil **Václav Carbol** za 300 zl. V r. 1713 Carbol odstoupil a fojtství připadlo **Kubovi Skotnicovi** i s mlýnkem, chaloupkou a oborou v horách spolu se čtyřmi koňmi, formanským vozem a všelijakým, však „dosti ledajakým“ selským nářadím, a louky všechny vypasené – za 220 zl., které všechny šly na dluhy. V r. 1722 ujal fojtství po svém strýci Jakobovi **Jiřík Skotnica** za 230 zl. Dostal 4 koně, hříbě, vůz napůl kovaný a kromě selského náčiní ještě 10 kop šindelů a 15 desek a fošen.

V r. 1737, když nynější fojt Jura Stoklasa „byl od Pána Boha nemocí takovou v hlavě a rozumu turbirovaný navštíven a jako fojt povinností cyparským, panským i obecním

zadosti učiniti nemohl“, ujal fojtství po staříčku svém a otci Matěji Okuncovi **Jakub Okunec** za 280 zl. Přídavkem byli 4 koně se zbrojí a další hospodářské náčiní. Výminek prodavatele obšírně popsán, mj. má mít záhony u potoka Osinku, možnost své krávy v létě na horách a při gruntu s hospodářskými pást, chaloupku, loučku na fůru sena a právo hrabat v olšíně listí pro stlaní.

V r. 1761 prodal Jan Okunec své volné fojtství **Antonu Skotnicovi** za 313 zl. a přidal mu 4 koně, prasnici a různé nářadí. Výminek rovněž podrobně popsán, jsou to mj. záhony na Hlíně zvané při Dzile, loučka v Ulčince, dvě krávy a svini pást s hospodářským dobyttem. Anton Skotnica zemřel v r. 1803 a po něm dosedl na fojtství v ceně 1 243 zl. jeho syn **Petr Skotnica**. Ten dostal dva koně, vůz a jiné selské potřeby. Vrchnosti dává 3 zl. 16 krejcarů gruntovních peněz, 6 slepic a 8 vajec (jeho otec v r. 1770 nedával nic). Fojt Petr umřel v r. 1830 a volné fojtství čp. 32 s mlýnkem čp. 31 koupil jeho syn **Valentin Skotnica** za 5 652 zl. WW.³² Přidaly se mu 3 koně, 3 krávy, 7 prasat, 6 slepic, kohout, dva vozy a další hospodářské potřeby. Výminek matky byl neobyčejně štedrý: kromě 48 záhonů orné půdy polovina včelníka i s trávou a ovocem, 3 sáhy dřeva na topení, dvě krávy (po 4 letech 3 krávy), dále právo v chalupě zvané Vražidlo provozovat šenk, za což bude platit synovi ročních 30 zl. WW. V témž roce se Valentin oženil s Annou Medkovou z Dobré.

Na nošovickém fojtství čp. 32 se vystřídalo 5 rodů.

Nošovice čp. 32, fojtství
Foto M. Kroček

Raškovice
Sbírka pohlednic
H. Wawreczky

Raškovice

Tato ves je známá od r. 1261. V r. 1580 měla 21 osedlých, v r. 1636 19 sedláků, 3 zahradníky a 9 chalupníků, v r. 1664 13 sedláků, 9 zahradníků a 19 chalupníků, v r. 1770 12 sedláků (včetně fojta), 9 zahradníků (včetně 1 mlynáře) a 92 chalupníků.

Sídlem raškovických fojtů byla trvale usedlost pozdějšího čp. 49, od r. 1805 čp. 62.

Prvním známým fojtem byl **Adam Hrbáč**, který zemřel v r. 1619 a zůstavil po sobě manželku Žofii, 9 dětí, 10 krav, 9 jalovic, 180 horních ovcí, 4 koně, hříbě, 11 vepřů, 2 vozy a další nářadí. Statek byl volný, s privilegií od Bartoloměje z Vrbna (1584 – 1604). Toto bohaté dědictví převzal syn Adamův **Jan Hrbáč** zvaný Mílek za 300 zl. Je nazýván vojvodou. Vrchnosti dává

2 zl. 54 gr. gruntovních peněz a 3 slepice. V roce 1639 prodal Jan Hrbáč svoje fojstství **Jiříku Muroňovi** (zv. Borsuk) za 250 zl. V r. 1646 bylo zjištěno, že fojstství je „dokonale zruinované“, zřejmě se však brzy opravilo, neboť Muroň prodal fojstství v r. 1654 **Václavu Ježovi** ze Skalice za 240 zl. Kupitel dostal přídavkem 4 koně, železný pluh a další selské náčiní. Na zámek odvádí 2 zl. grunt. peněz, 3 slepice a vysokou kontribuci 20 zl. Jež zemřel v r. 1673 a téhož roku jeho vdova Kateřina prodala fojstství **Jurovi Šebestovi** zv. Hudec za 200 zl. Výminek býv. fojtce:

polnosti, obora v Borovém, 6 švestkových stromů, gazda jí ze „špichře“ upraví světničku, komora, chlév pro 3 krávy a telátko, ve stodole susek, avšak hospodáři dá ročně 9 gr. na dřevo pro topení. V r. 1702 odkoupil fojstství od otce **Jura Šebesta** zv. Hudec za 150 zl. Gazdovi se dařilo dobře, mohl dát rodičům výminek s koněm a 4 kravami, část štěpnice se sadem a v něm několik švestkových stromů a jablono štěpuvku, dřeva volně brát, za ně však gazda dostane ročně 15 gr. Když Jura zemřel, koupil fojstství v r. 1735 jeho syn **Martín Hudec** za 150 zl. a dostal 4 koně s „šírami“, kovaný vůz, 2 železné pluhy a další selské nářadí. Jeho matka si vymínila mj. místo v komoře pro bečku zelí a pro truhlu, kus dvora, chlév pro 4 krávy, 2 jalovice a svini, při Kamenci celou štěpnici se slivkami a ujmisko v Jestřábím, na výminku bude mít „verštat“, dřeva na topení bude z hory brát dle potřeby a zato dá gazdovi ročně 15 gr.; kdyby pro neduživost nemohla do kostela, syn ji tam s koněm odveze.

Martín Hudec zv. Šebesta prodal své privilegiované fojstství v r. 1743 **Matěji Malcharovi**, svému švagru, za 200 zl. se 4 koňmi a hospodářskými potřebami jako v předchozím kupu. Po otci Matěji zdědil fojstství v r. 1770 syn **Josef Malchar** za 150 zl. hotově splacených, se 4 koňmi, hříbětem, 2 vozy a dalšími potřebami.

Dle urbáře z r. 1770 odváděl fojt grunt. peněz 2 zl. 24 g, 4 šefly ovsa³³ a 3 slepice. V r. 1800 (v únoru) prodal Josef Malchar fojstství **Tomku Valchařovi** za 1 000 zl., s loukou na Borovém, 4 zahradami, 4 koňmi, hříbětem, 2 vozy, 2 železnými pluhy, 4 kopami režné slámy, 4 slepicemi a kohoutem a 2 sáněmi. Výminek mají mít rodiče se 4 kravami a 2 prasaty; výminkář dá pasákovi krav ročně 2 lokty plátna a každou neděli snídani, pasák černého dobytka bude dostávat košulku. Výminkář letos ještě zahojí pole na kobzole, z čehož 3. záhon bude jeho.³⁴ Za necelý měsíc prodal Tomek Valchař fojstství **Franci Kaňkovi** za 1 000 zl. hotově (z čehož přijde 250 zl. špitálu v Dobré). Ale už po třech letech nabyl toto fojstství v licitaci **Jakub Pavelek** za 1 150 zl. Pozemků je (kromě 8 luk na 10 fůr sena) 7 jiter 560 čtver. sáhů.³⁵

V r. 1805 se čp. 49 změnilo na čp. 62.

V r. 1806 prodal Jakub Peterek fojstství **Jakubovi Osinovi** za 1 170 zl. V r. 1842 nabyla fojstství dcera Jakuba Osiny Anna provdaná za **Antona Kaniaka**. Tehdy měl statek kupní cenu 1 200 zl. CM. Patřily k němu 4 zahrady a ostatní polnosti jako u minulého kupu a rozlehlé louky; tak louka v Borové sama měří 8 jiter 1 276 č. sáhů.

Na raškovickém fojstství čp. 49/62 se vystřídalo 10 rodů.

Raškovice čp. 62, fojství
Foto M. Kroček

Sedliště

Původ této vsi, jedné z nejstarších na panství, se klade do 13. století, spolu s Bruzovci a Dobrou.

V r. 1580 měla 27 osedlých, v r. 1636 19 sedláků a 7 zahradníků, v r. 1664 18 sedláků, 8 zahradníků a 12 chalupníků, v r. 1770 15 sedláků, 11 zahradníků a 62 chalupníků.

Fojtí této obce byli od nepaměti volní a erbovní a jejich dědičným sídlem byl selský statek čp. 17. Zvlášť je hodno zřetele, že po celou historickou dobu – od prvních zpráv o fojtském rodu až do konce feudálního řádu – drželi rychtářskou feruli příslušníci jediného rodu. Jeho mužové po několik století neměli příjmení, teprve v 2. pol. 18. století si osvojili jméno Fojtík.

Nejstarší zmínky o sedlišťském fojtu se pojí k r. 1542 a 1550 a ke jménu **Šimon**, který se jako dožádaný svědek účastnil úředního jednání v zámecké kanceláři dne 1. 11. 1524.³⁶ Nic více o něm není známo. Jeho synem a nástupcem byl fojt **Jan**, který je zmíněn k r. 1564 a v r. 1608/9 zemřel. S manželkou Dorotou měl tři potomky: Evu provdanou za Adama Mužného z Bruzovic, Annu manželku Ondry Chýlka ze Skalice a syna **Adama**, který držel fojtvství od r. 1609 do r. 1650 (zemřel v r. 1660). Byl dvakrát ženat; s první manželkou měl 9 dětí, z nich nejmladší Jakub byl jeho dědicem. Fojt Adam platil dne urbáře z r. 1636 grunt. činže 54 gr.; jeho pozemky měly rozlohu 65 - 70 ha. V r. 1637 obdržel Adam od hraběte Jiřího Oppersdorfa uznání a potvrzení privilegia na volné fojtvství se všemi pozemky a rybníkem, které mu bylo uděleno dřívějšími pány a zničeno ve válečné době. Adamův syn **Jakub** se stal rychtářem v r. 1650. Z urbáře z r. 1664 je vidno, že rozloha pozemků se nezměnila, stejně tak gruntovní peníze 54 gr., ale přibyla obrovská berně 100 zl. Fojt Jakub se oženil dvakrát, poprvé s Annou Kočvarovou, s níž zplodil v r. 1651 jediného syna Jana – pozdějšího fojta, podruhé s Marinou Janíčkovou, s níž měl osm dětí. Předposlední syn z tohoto manželství Michal, narozený v r. 1686, se začal v dospělém věku jmenovat Fojtík na odlišení od hlavního fojtského kmene, který si totožné příjmení dal až po dalších téměř 100 letech. Fojtíci této boční větve žili stále v chalupě pozdějšího čp. 34 a početně se v Sedlišťích velmi rozvinuli, bohatěji než fojtský rod.

Fojt **Jan**, který od otce Jakuba převzal rychtářskou hůl až ve věku 37 let v r. 1688, kdy koupil od otce fojtvství za 200 tol. a dostal od něho 4 koně, 2 vozy a další hospodářské nářadí a za to otci přislíbil 12 záhonů, louku, 4 jabloně a hrušku michalonku; 4 krávy otce se budou

pást s gazdovými, zato výminkář dá pastýři dvě snídaně v týdnu a ročně jedny boty, a synovi bude výminkář robit dva dny na jaře a dva dny v zimě. Fojt Jan přivedl na svět s Dorotou Míčkovou 11 dětí, zemřel však příliš brzy v r. 1699, kdy nejstarší syn Michal byl teprve 18-letý. Kdo zastával rychtářskou funkci do jeho zletilosti, tj. do 24 let, není známo. **Michal** fojt se ujal statku za 180 zl. v r. 1705 a konal úřad 35 let do r. 1740. Při kupu dostal 4 koně, 4 ovce, včely, větší množství obilí, pohanky a lnu. Matka - výminkářka dostane polovinu úrody, též na tacmo³⁷ panu faráři

se složí na půl se synem, dále dostane březinu na dříví, dvě jabloně, čtvrt stodoly, dvě její krávy se budou pást s hospodářovými a ona dá pastýřovi ročně podšití (obuv). V r. 1724 získal Michal od Františka Viléma hrab. Pražmy privilegium, dle něhož byl osvobozen od povinnosti vinné fůry, zato se však dobrovolně (?) vzdal ve prospěch vrchnosti části svých pozemků a rybníka, což ale vrchnost později změnila v roční plat 5 tolarů. Michal fojt měl s manželkou Kateřinou Kohutovou od r. 1706 do r. 1731 14 (!) dětí, většinou však zemřely nedospělé. Vzhledem k jeho churavosti fungoval v posledních dvou letech jeho života jako zástupní fojt **Jan Kroček** ze zahradnického gruntu pozdějšího čp. 40 s privilegiem z r. 1723 (přímý předek autora článku). Pátý syn fojta Michala **Jakub**, narozen v r. 1718, se v r. 1740 ujal funkce teprve 22-letý, když mu otec odprodal své fojtvství za 300 zl. a přidal mu 4 koně, statnou krávu a jalovici, 4 svině, 8 slepic, kohouta a 2 husy, okovaný vůz a jiné selské potřeby. Otec Michal si vymínil meškání v chaloupce, kterou si postavil, určité pozemky, 4 krávy a 2 prasata, v sadu jabloň muchuvku, hrušeň michalonku, za ovčínem všechny slívy, jabloň míšeňskou a šeduvku jestli se ovoce „obrodí“, dále po jednom vrteli „zimotravních“ hrušek a jablek vindlíků a valduvek, též chrastinu na topení a 8 kusů dřev z lesíka.³⁸

Fojt Jakub se oženil s Marianou Pohludkovou, s níž měl 6 dětí. Když v r. 1752 zemřel, stár jen 34 let, fojtoval 11 měsíců v tomto roce opět **Jan Kroček** z gruntu čp. 40, než se vdova -

*Kostel Všech svatých
v Sedlišťích*

Foto M. Kroček

fojtka Mariana vdala za Václava Mece, který pak „úřadoval“ do r. 1763, kdy jako otčím prodal rychtu Jakubovi (nar. v r. 1741), který měl při úmrtí otce Jakuba teprve 11 let. Tento **Jakub mladší** se stal rychtářem rovněž ve stáří pouhých 22 let, v r. 1763. Od otčíma Mece převzal výsadní fojstství za kupní cenu 200 zl., 4 koně, 1 hříbě, dva vozy a jiné hospodářské věci. Čtvrtý den po nástupu do funkce se Jakub oženil s Marinou, 21-letou dcerou Jiřího Šebesty z Dobré, jehož statek pozdějšího čp. 88 byl od r. 1709 svobodným. Osud je obdařil 11 dětmi přesto, že současný život fojta byl značně pohnutý. Ve druhé polovině 18. století, kdy na celém Těšínsku a Frýdecku propukaly často nepokoje a pozdvižení utiskovaných poddaných, stal se i sedlišťský fojt Jakub rebelem, stíhaným tvrději, než ostatní povstalci, neboť místo aby vzbouření poddaných tlumil, postavil se s dalšími fojty do čela.³⁹

Fojt Jakub zemřel o Vánocích – 23. prosince 1786, měl teprve 45 let. Příčina smrti byla podivná: píchání v boku. Dva dny před smrtí si pozval tři vesnické hodnostáře a nám neznámého písaře, který zapsal jeho poslední vůli, jak uměl. Stojí za pozornost její úvod a několik dalších podrobností (v originálním znění): „*Przedne porucho swú milú dušy panu bohu všemohúcemu a jeho mile mačitce bozi panence Maryjy v její milosrdne opatrowany a všem milim bozim svatim. Cziniť swú posledny wuly przi zdrowym rozume a dobra pamety za swójho ziwobity. Grund swuj poruczim Franckowya za 5 set zlatich, kdyby Franczek nebil, to Janovy a kdyby oba nebily k tomu spusobny, to zatovi Janovi Petrkovy...Przidava se k tomu gruntu 1 wuz a pul voza, 6 bran, 2 pluhy, hak a jinšy nacziny sedlske, 6 kony ku gruntu a 1 kun tomu sinkowky který nebude na tom grunte...*“ Matka má mít výminek „*30 zahonuw przi welkich honach, 2 zahony hnojne, 2 krawy a 1 tela hospodarž powinen past, przi stodole 2 jablone, 1 hrušku na placu, na moczaržy sliwky všecky, chrosty pro otop, stodolu malu na potrzebu... a hospodarž bude powinen ten wyminek obrobit, wivest a zvest czo potrzeba bude*“.

Fojt Jakub zanechal kromě manželky Mariny osm potomků: šest dcer (z nich Anna se stala v r. 1788 ženou Jana Kročka v Sedlišťích – jimi došlo k spříznění obou rodů) dva syny, z nichž starší František zdědil pak statek i úřad.

Den po Jakubově smrti byla jeho pozůstalost „*obhlednuta a poličena od uržadu dědinského*“ a nalezeno bylo kromě množství obilí, hrachu, pohanky, sena a slámy – 2 velké kadluby, 2 truhly, 3 troky, 2 necky, struhadlo na zelí, drhel, 3 kosy, 2 bečky na zelí prázdné a 1 plná, 2 okuté vozy, 2 železné pluhy, 6 bran, 2 sáně (a další

nářadí), 6 (!) koní, 4 hříbata, 4 chomouty, 1 sedlo, 6 krav, 4 jalůvky, 2 telata, 3 svině a 4 prasata.

Fojtský statek byl vskutku bohatý.

Protože „následník“ František měl teprve 14 let, provdala se jeho matka v r. 1787 za Ondru Válka. V několika dalších letech není situace na zdejší fojstství úplně jasná. Válek asi nefungoval jako fojt hned po svatbě, neboť v letech 1787 – 1791 je jako fojt zmiňován **Jan Petrek**, zřejmě zeť Jakubův. **Válek** je jako fojt uváděn až v letech 1792 – 1798.

Syn Jakuba - rebela **František Fojtík** (nar. 1773) se stal fojtem v r. 1799, kdy získal statek od otčíma Válka v ceně 600 zl. Gruntovní činže byla tehdy 1 zl. 48 kr. a za odpuštění vinné fůry platil fojt ročně 6 zl. Mohl šenkovat městské pivo a panskou kořalku. Již v r. 1798 se oženil s Barborou, dcerou fojta Šimona Peterka z Lískovce. Měli spolu čtyři děti, z nichž se dožil dospělosti jediný syn Josef. Fojt František Fojtík byl uvědomělý vlastenec, ve své hospodě míval české časopisy, z nichž se návštěvníci učili číst. Pravděpodobně byl tento zárodek osvětové činnosti základním kamenem českého probuzení v kraji, kde obec Sedlišťe platila za nejuvědomělejší ves na Těšínsku. Tu později vzniklo známé a zasloužilé národopisné sdružení Sedlišťané.⁴⁰

Fojt František působil ve funkci jen 11 let. V r. 1810 byl postižen vážnou chorobou a vrchnost opět sáhla po gazdovi ze zahrady čp. 40 jako po zástupním fojtovi. Tentokrát to byl **Ondra Kroček**, vnuk Jana Kročka, zástupního fojta v letech 1738 – 1740 a 1752. Nyní však setrval Ondra Kroček ve funkci fojta celých 10 let do r. 1820 a byl též poručníkem dětí nebohého fojta Františka.⁴¹ František Fojtík zemřel v r. 1820 a zanechal svobodný statek v ceně 1 000 zl. WW a 4 koně, 2 býčky, 2 vepře, 4 krávy, 2 vozy, 2 pluhy, 4 brány a další selské nářadí. Jeho pohřeb stál 33 zl.⁴² Statek se nenacházel v dobré situaci; proti aktivům 1 155 zl. stála pasiva ve výši 3 027 zl. WW, z nichž téměř 1 400 zl. činily výpůjčky od movitých Kročků z volenství čp. 91.⁴³ V r. 1821 se vdova Barbora vdala za hodně mladšího **Josefa Bednarka**, který převzal v listopadu téhož roku fojtskou funkci od Ondry Kročka a stal otčímem **Josefa Fojtíka**, (nar. v r. 1807). Ten převzal v r. 1830 statek v ceně 445 zl. CM, oženil se s Barborou Fajkošovou a zplodil s ní 5 dětí. Zemřel na tuberkulózu v r. 1839, stár teprve 32 let. Jeho vdova se v r. 1841 vdala za **Ondřeje Skarabelu**, který se takto stal fojtem (v této funkci zůstal do r. 1848), protože František, jediný syn Josefa Fojtíka, posledního, 11. člena fojtské dynastie v Sedlišťích, byl ještě dítětem.

A jakoby zánik starého společenského řádu

byl tu dotvrzen – v r. 1848 zemřela i Barbora, poslední rychtářka z rodu sedlišťských fojtů, který nejméně 300 let stál v čele obce. Manžel Barbory, fojt Ondřej Skarabela, zemřel až v r. 1859, ale ne v někdejším fojtství čp. 17, nýbrž v domě čp. 76.

Budovy fojtství byly odstraněny po druhé světové válce při úpravě silnice do Frýdku, v dobrém stavu se však nachází zahradnický grunt čp. 40 na západním okraji obecního katastru, avšak ne už v rodu Kročků, ale Janšů.

V Sedlišťích je vzácný dřevěný kostel Všech svatých z r. 1624.

Skalice

Tato ves byla založena před r. 1305.

V r. 1580 měla 26 osedlých, v r. 1636 22 sedláků, v r. 1664 21 sedláků, 2 zahradníky a 1 – 6 chalupníků, v roce 1770 21 sedláků a 44 chalupníků.

Nejstarší zpráva o fojtu je z r. 1548 a 1554,⁴⁴ kdy byl fojtem **Šimek Rehoř**; v r. 1559, 1580 a 1612 je to fojt **Matuš**. V nejstarší pozemkové knize⁴⁵ je zápis z r. 1616, stvrzující, že fojt **Matěj Chalyk** má fojtství vyplaceno a že v tomto roce koupil fojtství po otci **Adam Chalyk** za 250 zl. Od r. 1620 do 1636 je zmiňován fojt **Jan**, blíže neurčený (Chalyk - Chýlek?). V urbáři z r. 1636 je zapsán fojt **Ondra Chylek**, který jako první zdejší rychtář získal osvobození. Avšak v následujícím roce „*ráčil pan hrabě koupiti fojtství skalické za 250 zl.*“ Již po dvou letech prodala vrchnost fojtství **Lukáši Ježovi** za 237 zl. V r. 1648 odprodal Lukáš fojtství dle vůle vrchnosti svému synu **Jurovi Ježovi** za 127 zl., ale ten po rebelii z gruntu ušel. Tři příbuzní Ježové ze Sedlišť a Starého Města se museli pánovi zaručit, že Jura „*stavení neopustí, ale ho opraví, dobrým hospodářem bude a ve věrném poddanství jeho Milosti na tom gruntě zůstane*“.

Není jasné, kam se poděl fojt Ondra Chylek po roce 1636 a zda **Ondra Chylek** - fojt zmíněný v r. 1654 je Ondrou z r. 1636 nebo v r. 1654 běží o jeho syna. Tento mladší Ondra Chylek je fojtem v r. 1661 a 1664, kdy prodal statek svému synu **Ondrovi Chylkovi** za 200 zl.⁴⁶ Od té doby byl fojtský úřad prokazatelně trvale v gruntu pozdějšího čp. 67.

V r. 1675 se udal kup **Jana Tošenovského** na toto fojtství za 80 tol. V r. 1687 odprodal Tošenovský fojtství **Janu Chylkovi** za 200 tol. Hospodářství se zřejmě dařilo, protože výminek byl neobyčejně veliký: 2 koně, 5 krav, chaloupka na dvoře, dřevo na topení (zato dá gazdovi ročně 3 gr.) a řada dalších výhod.

V r. 1699 koupil fojtství **Franc Kubala**

původem z hukvaldského panství, který se oženil s Magdou, vdovou po nebožtíku Janu Chylkovi a ujal se statku za 200 zl., avšak jen do dospělosti sirot. V r. 1712 koupil fojtství za 300 zl. **Michal Kupša**, který v r. 1728 zemřel. Vdovu po něm si vzal **Matěj Skotnica** a získal usedlost za 305 zl. s 5 koňmi, 2 okovanými vozy, 5 chomouty a další zbrojí pro koně, krávou, 6 prasaty, 4 slepicemi a kohoutem. I vdova dostala z pozůstalosti jednoho koně a dvě hřibata ke své potřebě. V r. 1739 měl Matěj Skotnica jakožto otčím předat fojtství Michalu Kupšovi ml., jenže ten byl neduživý a svou přednost práva pustil za 27 zl. **Ondrovi Mohylovi**, svému švagrovi, který se ujal fojtství za 305 zl. a dostal přídavkem totéž, co bylo v minulém kupu, navíc ještě oslíka.

V r. 1777 nabyl fojtství ještě za života otce Ondry Mohyly **Matěj Mohyla** za 305 zl. a přídavkem dostal totéž, co Matěj Skotnica v r. 1728. Výminek byl opět štědrý: 2 kusy pole, 2 zahrady – v jedné včelín, v nové stodole susek, ze semene ozimého i jarního polovic, a hospodaření až do sv. Jana Křtitele roku 1778. Otec výminku ani moc neužil – zemřel v r. 1780.

V r. 1801 ujal se gruntu **Jakub Pardubický**, zeť Matěje Mohyly za 305 zl. a kromě koní nabyl 2 jedlové lesíky – jeden zv. Kochanka, druhý zv. Hájek. Výminek pro rodiče byl určen dle předchozího včetně pěti krav. Otec však bude ještě dva roky hospodařit, zeť mu teprve při převzetí má složit závdavek 100 zl. Dle testamentu Jakuba Pardubického, který zemřel v r. 1829, připadlo toto volné, privilegované fojtství synu **Františku Pardubickému** za 500 zl.CM.

Na fojtství – většinou na čp. 67 – se vystřídalo 6 – 7 rodů.

V obci je farní kostel sv. Martina, původem z r. 1617.

Vojkovice

Vojkovice
Sbírka pohlednic
H. Wawreczky

Tato obec existovala již v r. 1520; je jednou z nejmenších na frýdeckém panství.

V r. 1580 měla 12 osedlých, stejně tak v r. 1636 tj. 4 sedláky a 8 zahradníků. V roce 1664 přibyl k nim 1 chalupník, v r. 1770 měla 4 sedláky včetně fojta, 8 zahradníků a 15 chalupníků.

Nejstarší fojt se jmenoval **Jan**; je o něm záznamy u urbářů z r. 1580. Už tehdy bylo fojtvství svobodné, s mlýnkem. Není známo, kdy od otce Jana koupil za 450 zl. (!) hotových syn Jiřík. Ten umřel před r. 1629 a zanechal 15 (!) dětí, z nichž **Janovi** prodala fojtvství matka - vdova za 550 zl. a dostal 4 koně, 6 sviní, 2 vozy a další hospodářské nářadí. Matka si vymínila nezvykle vysoký počet krav – 6, a jalovici, ovce na polovic (není udán jejich počet). Fojt Jan má dávat pánu 40 gr., 6 slepic a 60 vajec. Splátku na grunt dal sice v r. 1630 a 1631, ale předtím nesložil ani závdavek. Proto se v r. 1636 obrátili ostatní sourozenci na hraběte Jiřího Oppersdorfa, aby jim fojtvství „*puštěno bylo*“. Stalo se a vrchnost určila jejich bratra Adama, aby fojtvství převzal za kupní cenu 500 zl. **Adam** dává pánovi co jeho otec a k tomu berní 17 zl. Grunt pak splácí řádně po 20 zl. do r. 1648, od r. 1649 do 1658 jen po 5 zl. vzhledem k „*veliké ruině*“. Již v r. 1637 se Adamovi podařilo získat od Jiřího hraběte Oppersdorfa privilegium na svobodné fojtvství o dvou (!) lánech a na mlýnek o jednom kole.

V r. 1673 se udal kup synem **Mikulášem** za 190 zl. Rodiče si vymínilí velkou míru polí, zahradu, mletí ve mlýně zdarma, 4 krávy a 2 jalovice. Mikuláš vyplatil grunt v r. 1704 a v r. 1708 prodal fojtvství synu **Jurovi** za 180 zl. Rodiče – Mikuláš a Zuzka – si dali zapsat ještě větší výmínek, než byl stanoven v předchozím kupu, navíc půl včelína, 6 ovcí, pole Okružek a louku Pasterník.

V r. 1737 koupil fojtvství po nebožtíkovi otcí Jurovi jeho syn **Jan** za 180 zl. Matka dostala na výmínek 3 krávy a 3 ovce, půl včelína, nazimí, 47 jableň, slivky okolo příkopy a další potřeby, dále 2 sáhy dřeva a 2 louky. V r. 1772 pustil otec Jan synovi **Josefu Vojkovskému** své fojtvství za 180 zl. Statek dostal čp. 1 a mlýnek čp. 31. Výmínek rodičům: chalupa nově postavená, 38 záhonů, pole Okružek od tošenovské hranice až po dub, mlít zdarma své obilí, hospodář bude povinen „*svému milému tatíkovi*“ pást 5 (!) krav, 6 ovcí a vepře svým pastýřem, kterému otec dá ročně 12 gr., na svícení dostanou kus dřeva, syn jim opraví plot. Oba rodiče zemřeli v r. 1781 a poslední roční plat šel na mše svaté za jejich duše.

V roce 1800 prodal Josef synu **Františku Vojkovskému** svobodné fojtvství s mlýnkem za 500 zl. Přidal mu 4 koně se zbrojí, 2 vozy, 4 sáně a neobyčejné množství různého nářadí, 2 krávy,

2 telata, býka, 4 nazimiata, 4 vepře, 6 slepic, kohouta. Otec si bohatým výmínkem zajistil chalupu (čp. 32), 100 (!) záhonů, pole Okružek, každoročně 1 sosnu a 1 břízu pro svícení, 1 koň, 4 krávy, jalůvku, 2 prasata; všechn výmínek mu syn „*slušně obrobí*“ a s pole a na pole zaveze. Syn se zavázal, že otcí těch 500 zl. splatí do 10 let.

V roce 1845 převzal fojtvství po otcí Františkovi syn **Jiří Vojkovský** v ceně 1 000 zl. CM. Gazda má pět sourozenců, kterým bude platit 5 zl. ročně a bratr Josef dostal k užívání mlýn až do smrti.

Od nepaměti bylo vojkovické fojtvství v držení jediného rodu.

Vyšní Lhoty

Tato ves existovala již před rokem 1305.

V r. 1580 měla 16 osedlých, v r. 1636 9 sedláků, 5 zahradníků a 10 chalupníků, v r. 1664 8 sedláků, 6 zahradníků a 88 chalupníků.

Nejstarší známé jméno fojta je **Marek Hrbáč**, který držel v r. 1607 svobodné fojtvství s mlýnkem a po něm vdova Anna. Ta prodala fojtvství v r. 1626 (tehdy ještě bez mlýnku) synu **Adamovi Hrbáčovi** za 250 zl. Adam platí vrchnosti neobyčejně vysokou gruntovní činži 2 zl. Jeho matka si vymínila, kromě záhonů, krávu, ovoce, „*když se obrodí*“ a slepic třetí díl. Matka zemřela v r. 1649 a syn splácí roční peníze šesti sourozencům.

V r. 1650 Adam Hrbáč „*fojt vyšnelhotský jsouce již věkem sešlý a nyní těžkými vojenskými obtížnostmi o hospodářství přijdouc, ano i povinnosti fojtovské odbývatí nemohouc*“, prodal fojtvství s privilegiem **Jiříkovi Šebestovi** za 140 zl. Na statku byli 3 koně, prasátko a obvyklé selské potřeby. Výmínek byl týž, jako užívala stará Hrbáčka, a k tomu 3 krávy, zahrádka se stromovím a ve štěpnici 4 jableň.

V r. 1658 Jura Šebesta „*jsouce už starý člověk*“ pustil své fojtvství synovi **Janu Šebestovi** za 150 zl. Ten platí vrchnosti 2 zl. grunt. peněz a velmi vysokou berní 90 zl. Výmínek byl stanoven jako dřívější, k tomu si otec zajistil půjčení synova koň k jízdě do města nebo do hor, ke 4 jablením ve štěpnici ještě 2 hrušně, což si sám obere, 4 krávy, 2 telata, s těžkou berní bude synovi pomáhat.

V r. 1699 koupil fojtvství od otce Jana syn **Jan Šebesta** za 150 zl. Za confirmaci privilegia musel vrchnosti zaplatit 8 zl. Výmínek rodičů: orná půda, nově postavená světnička, 2 jableň a hrušeň, 2 zahrádky, 4 krávy; rodiče pomohou hospodáři na jeho platy ročními 18 groši.

V r. 1717 koupil fojtvství zeť Jana Šebesty **Jakub Šigut** za 120 zl. Přidání mu byli 4 koně,

kovaný vůz a jiné potřeby. Výminek sjednán byl jako dřívější, k tomu 1 kůň, s nímž bude otec svůj výminek obdělávat (!), topit bude synovým dřívím a zato mu otec dá 12 gr. ročně.

V r. 1759 koupil fojtství po nebožtíkovi Jakubu **Kuba Šigut** za 120 zl. Vdově - matce bude patřit poloviční výměnek oproti výměnku při kupu v r. 1699.

V r. 1789 dostal fojtský grunt čp. 18, v r. 1805 změněn v čp. 20.

V roce 1789 koupil fojtství od otce **František Šigut** za 300 zl. a dostal 4 koně, 3 krávy, prase, 2 selátka, jalůvku. Vrchnosti platí grunt. peněz 2 zl. 24 kr. a za oboru v Mohelnici 1 zl. 48 kr. Rodičům patří výminek s 5 kravami, které bude pást hospodářův pastýř a zato dostane od výminkáře 3 snídaně týdně. Otec dá synovi ročně 36 kr. jako pomoc na dávky a v času obrábění dá synovým koním „*futro*“.

V r. 1806 se uskutečnil kup Mariny, dcery nebožtíka Františka Šiguta, provdané za **Josefa Kohuta**, za 500 zl. V r. 1831 se satební smlou-

vou Mariny vdovy Kohutové stal fojtem její druhý manžel **Jiří Rusina**.

Na fojtství se vystřídaly nejméně 4 rody.

V obci je filiální kostel sv. Antonína Paduánského. (Pokračování)

Vyšní Lhoty čp. 20, fojtství
Foto M. Kroček

POZNÁMKY:

- 31 Tyto úvodní údaje z urbářů, jakož i u dalších obcí, jsou převzaty z publikace B. Sobotíka a A. Grobelného Urbář panství frýdecko-místeckého z r. 1580, vydané jako příloha Slezského sborníku, 1953, č. 2.
- 32 WW – Wiener Wert = vídeňská měna, CM = konvenční měna. 100 zl. CM = 250 zl. WW.
- 33 Šefl vratislavské míry = asi 75 l.
- 34 Kobzole – místní název brambor.
- 35 1 jitro (joch) = 1 600 čtvr. sáhů = 0,57 ha.
- 36 SOA Frýdek-Místek, pozemková kniha Frýdku „zelená“, G 527, s. 18.
- 37 Tacmo = desátek odváděný faráři.
- 38 Vrtel – věrtel slezský = 35 l, vratislavský = 19 l.
- 39 Vaňáček, M.: Poddanské nepokoje na Frýdecku r. 1782, Těšínsko, 1962, č. 1-2.
- 40 Vochala, J.: První české knihovny a čtenáři na Těšínsku. Těšínsko, 1960, č. 14-15.
- 41 Je podivné, že v časovém rámci stovky let stali se dočasnými, zástupními fojty zahradníci Kročkové z čp. 40 (děd a vnuk), když v současné době žili na svobodném statku čp. 91 jejich blízcí příbuzní – volní sedláci téhož jména.
- 42 Byla to odměna za officium dvou kněží, rektoru, kostelníkovi, za zpívanou mši a za připomínku duší v následujících čtyřech letech.
- 43 Malé nahlédnutí do nebožtíkovy šatny poskytuje soupis dražených svršků: plášť, kabát, pár lepších kalhot, modrá vesta, dvě červené vesty, pár holinek.
- 44 Pozemková kniha G 527 jako v pozn. 36, s. 60 a 478.
- 45 Pozemková kniha Skalice G 662.
- 46 Dle urbáře z r. 1664 odváděl fojt vrchnosti 36 gr. grunt. peněz, 3 vrtel obilí, 4 slepice, 30 vajec a dosti velkou kontribuci 28.
- 47 Nazímiata. Valošek ve své knize Bruzovice, 1970, s. 72 přisuzuje tento název mladému dobytku vepřovému, jiní autoři hovězímu.
Pozemkové knihy obcí frýdeckého panství (kromě města Frýdku) a urbáře jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě, fond Velkostatek Frýdek.

Židé na Těšínsku v popisu obyvatel podle povolání z doby okolo r. 1780

Irena Korbelařová

Dějinám Židů na Těšínsku byla v posledních letech věnována soustavná pozornost a zejména zásluhou badatelského úsilí Janusze

Spyry byla publikována řada studií i dílčích příspěvků, vycházejících ze zevrubné znalosti archivních pramenů uložených v českých

i polských archivech.¹ Při sledování populačního a sociálního vývoje této početně nevelké, významem ale zdaleka ne zanedbatelné minority nebyly ponechány stranou ani dostupné výsledky konskripce obyvatel organizovaných rakouským státem od roku 1754 a další příbuzné údaje obsažené v pramenech státní proveniencie. Díky nim bylo možno podat alespoň orientační informace o počtu osob židovského původu žijících v osvícenském období v zemi a pro vybrané chronologické mezníky rovněž o jejich profesním uplatnění.²

K prohloubení znalostí o posledně jmenované problematice bychom rádi přispěli publikováním údajů o židovské komunitě na Těšínsku, obsažených v dosud neznámém úředním popisu slezského obyvatelstva podle sociálního postavení a povolání.³ Vznikl pravděpodobně jako součást dnes nezachovaného celkového popisu Rakouského Slezska,⁴ jehož zrod je možno s vysokou mírou pravděpodobnosti zasadit do přelomu 70. a 80. let, snad přímo do roku 1780.⁵ Jeho základní součástí jsou přehledné tabule se souhrnnými daty o jednotlivých skupinách obyvatel doprovázené dílčím komentářem. Stratifikace obyvatelstva

podle sociálního postavení a povolání (nebo-li, jak bylo uvedeno v úvodu soupisu, „*postavení dle obživy*“) zde přitom odpovídá kategorizaci zavedené pro státní sčítání obyvatel roku 1780.⁶ Není proto vyloučeno, že uvedené údaje úzce souvisejí přímo s některým z úředních sčítání obyvatel v habsburské monarchii v tereziánském či spíše v josefinském období a úředníci je jen zařadili do elaborátu jiné povahy, mohly ale být od samého počátku shromážděny na státním sčítání nezávisle, jen s přihlédnutím ke konskripční metodice.⁷

Podle uvedeného popisu obyvatel Rakouského Slezska⁸ žilo v době jeho vzniku na Těšínsku celkem 829 Židů, z toho 415 mužů a 414 žen. Představovalo to přibližně polovinu všeho obyvatelstva židovského původu Rakouského Slezska (celkem 1.729 osob), a to včetně moravských enkláv, v nichž bylo vykázáno 582 Židů. Pokud bychom zohlednili pouze vlastní slezská knížectví a stavovská panství, pak na Těšínsku žily tři čtvrtiny všeho židovského obyvatelstva v Rakouském Slezsku (celkem 1.147 osob, z toho dále na Opavsku 174, na Nisku 114 a na Krnovsku 30 osob⁹).

Tab. 1. Židovské obyvatelstvo ve Slezsku, kol. r. 1780

Knížectví (správní celek)	Židé				
	Muži			Ženy	Celkem
	ženatí	svobodní	celkem		
Těšínské	132	283	415	414	829
Opavské	33	52	85	89	174
Krnovské	5	13	18	12	30
Niské	20	36	56	58	114
Moravské enklávy ve Sl.	112	169	281	301	582
Celkem	302	553	855	874	1.729

Statistické údaje o profesním zaměření slezského obyvatelstva potvrzují, že stejně jako v dřívějším období nacházela největší část Židů z Těšínska obživu při výrobě a distribuci alkoholu. Ze 151 mužů - nositelů profese – to bylo plných 80, z nichž 48 provozovalo výčep kořalky a 32 mělo pronajatu palírnu. Při započítání žen, dětí a služebnictva bylo na těchto ekonomických aktivitách zcela nebo převážně závislých plných 476 osob, tedy 57,4 % židovského obyvatelstva Těšínska.¹⁰

Soupis rovněž potvrzuje výrazné uplatnění Židů v obchodu s tabákem. Tato oblast hospodářství se ve 2. polovině 18. století velmi bouřlivě rozvíjela. V Rakouském Slezsku ji roku 1764 ovládla vídeňská tabáčnická společnost K. k. Taback Gefälle Pachtungs Compagnie, která ji o dva roky později pronajala příslušníkům

přední židovské rodiny Singerů a Oppenheimů.¹¹ Kolem roku 1780 bylo mezi těšínskými Židy evidováno 8 provozovatelů skladů tabáku (označování jindy také jako dodavatelé tabáku) a 9 kramářů obchodujících s tabákem. Spolu s rodinnými příslušníky a služebnictvem bylo s tabáčnictvím na Těšínsku spojeno 95 osob (11,5 % židovských obyvatel).¹²

Výrazně se Židé uplatnili rovněž obchodní oblasti. Vedle již zmíněného tabáčnictví se prosadili zvláště v obchodu s vlnou a v kramářství s drobným zbožím. Tato odvětví provozovalo dohromady 17 osob (s kramáři a dodavateli tabáku 34 osob), i s rodinnými příslušníky a služebnictvem na něm bylo závislých 111 osob (206 osob).¹³

Řemeslné výrobě se na Těšínsku věnovalo v pěti oborech 13 Židů, další tři se živili jako

muzikanti. Zbývajících 21 Židů (celkem 55 sob) bylo zařazeno mezi chudinu. V průměru připadalo na Těšínsku na konci 18. století na jednoho muže – nositele profese (v případě chudiny živitele rodiny) 29,6 závislých osob.

Tab. 2. Profesní struktura židovského obyvatelstva na Těšínsku, kol. r. 1780

Profese	Muži				Děti a služebnictvo		Ženy		Celkem
	osedlí		neosedlí		ženatí	svobodní	ženatí	svobodné	
	ženatí	svobodní	ženatí	svobodní					
Provozovatelé skladu tabáku	1	-	7	-	-	8	8	19	43
Nájemci palírny kořalky	-	-	21	11	8	74	29	81	224
Provozovatelé výčepu kořalky	-	-	48	-	-	79	49	76	252
Kramáři s drobným zbožím	-	-	10	-	-	19	10	24	63
Kramáři s tabákem	-	-	8	1	-	16	8	19	52
Obchodníci s vlnou	-	-	7	-	-	16	7	18	48
Salajkáři	-	-	1	-	1	-	1	-	3
Řezníci	-	-	3	-	-	11	3	12	29
Krejčí	-	-	2	-	-	3	2	3	10
Skláři	-	-	3	3	-	7	3	8	24
Kniháři	-	-	1	-	-	1	1	-	3
Muzikanti	-	-	3	-	-	7	3	10	23
Chudina	-	-	8	13	-	14	8	12	55
Celkem	1	-	122	28	9	255	132	282	829

Stejně zajímavé jako numerické údaje vyjadřující profesní uplatnění obyvatel jsou v socioprofesionálním popisu slezského obyvatelstva doprovodné texty, v nichž úředníci sledované vrstvy populace stručně charakterizovali. Spíše než komplexní vyhodnocení zjištěných informací sem totiž zařadili zajímavé postřehy, mnohdy podbarvené dobovými předsudky či tradičním pojmáním sledované části společnosti. Tento přístup je velmi zřetelný právě u obyvatel židovského původu, kde se odpovědní úředníci zabývali nikoli ekonomickým a finančním přínosem Židů a jimi vykonávaných povoláních (který je už vzhledem ke zvláštnímu zdanění a výkonnému hospodaření nepopíratelný), ale naopak poukazovali především na negativní dopady jejich působení na ostatní obyvatele země. Mimo jiné se v úvodu praví: „.../ Židovstvo tolerované v zemi (tj. ve Slezsku, pozn. aut.) *nachází obživu rozličného druhu. Někteří provozují obchod se střížním a drobným zbožím, stejně jako obchod s kořením, někteří spoléhají na kramaření s tabákem, jiní zase na obchod se surovými kůžemi a starým šatstvem, nebo také na „snadné“ profese – aniž by si přitom ublížili nebo těžká řemesla vykonávali, která jako čeledínskou práci zcela odmítají, a než by šli se zebračkou holí, než by těžkou prací získali výdělek, jen pohodlným způsobem si živobytí hledají.*

Proto potom se většina přiklání k provozování kořalečnického výčepu nebo pálení kořalky, přičemž mají zvláštní zručnost svádět selský lid po skončení nedělních a svátečních bohoslužeb

k nadměrnému pití, aby potom skrz jejich nezábranné pití našli příležitost mít dvojnásobný užitek z jejich budoucí sklizně a v případě nouze si ji snadněji mohli přivlastnit.

Obchod v takovéto podobě, jenž se konečně děje i v jiných místech, kde se Židé nacházejí, se přece nejvíce v Těšínském knížectví k neomezené škodě poddaných, s výjimkou mála sedláků, stal nejen v zimě skoro obyčejem, přičemž ne polovinu, ba většinu své budoucí sklizně jsou těmto Židům dlužní a jsou závislí na jejich libovůli, zda splatí své hospodské dluhy v obilí nebo v hotovosti. /.../“

Vyhraněné hodnocení těšínských Židů v popise obyvatel Rakouského Slezska je o to pozoruhodnější, že v příbuzném popise Těšínského knížectví, vyhotoveném ve stejné době a nepochybně s podrobnější znalostí místních poměrů,¹⁴ se s podobnými slovy nesetkáváme. Jejich autor se spokojil s věcným konstatováním, že „*Jedna nebo dvě rodiny Židů se nacházejí téměř na každém panství, ve městech jsou zastoupeni i ve větším počtu. Jejich obživou je ve městech i na venkově většinou pálení kořalky, které si pronajímají od vrchností a měst, potom se zabývají prodejem tabáku, někteří se živí také obchodem s dobyt看em a vlnou. V Těšínském knížectví ani Bílsku nemohou vlastnit nebo koupit dům, pouze ve městě Těšíně se nacházejí dvě židovské rodiny, které mohou díky nejmilostivějším císařským privilegiím vlastnit jeden dům a provozovat speciální obchod.*“¹⁵

Nově objevený popis slezského obyvatelstva nepochybně přináší řadu statistických dat,

přínosných pro komparativní studium židovské komunity na Těšínsku. Kromě toho obsahuje i dobovou charakteristiku z „pera“ vysoce postavené státní byrokracie, která je výmluvným dokladem kořenů novodobého antisemitismu, které sahají hluboko do středověku a které nedokázalo překonat nejen osvícenství, ale ani moderní občanská společnost.

POZNÁMKY:

- 1 Spyra, J.: Die Juden im Teschener Schlesien (bis Anfang des 18. Jh. Oberschlesisches Jahrbuch, 9, 1993, s. 41-66 – týž: Juden im Herzogtum Teschen unter der Herrschaft von Maria Theresia (1740-1780). Oberschlesisches Jahrbuch, 11, 1995, s. 67-96- týž: Zarys dziejów ludności żydowskiej w Cieszynie i okolicach. In: Żydowskie zabytki Cieszyna i Czeskiego Cieszyna. Cieszyn 1999, s. 7-27- týž: Żydowska księga gruntowa z Cieszyna (tzv. Jüdisches Grundbuch) z XVIII w. ze zbiorów Archiwum Państwowego w Cieszynie. In: Ojczyzna wielka i mała. Księga pamiątkowa wydana u okazji 40-lecia Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Cieszynie. Red. I. Panic, Cieszyn 1996, s. 83-93 - týž: Książęnce i cesarskie przywileje dla żydowskiej rodziny Singerów w Cieszynie. Pamiętnik Cieszyński, 7, 1993, s. 112-124 - týž: Židovské rody ve Slezsku. 1. Singerové. Těšínsko 1997, č. 1, s. 1-5, 2. Munkové z Frydku. Těšínsko, 1997, č. 2, s. 7-9, 3. Zifferové. Těšínsko, 1999, č. 1, s. 1-3 ad.
- 2 V přehledu zejména. Spyra, J.: Juden im Herzogtum Teschen, c. d., s. 76-83, 94-96. Zde je nutno mít na paměti, že údaje konskripčního charakteru jsou pro 2. polovinu 18. století dochovány pro všechny české země, a pro Slezsko zvláště, jen útržkovitě a převážně v celozemských sumárních přehledech.
- 3 Rukopis, náhodně objevený v dokumentaci Slezského zemského muzea koncem 90. let 20. století, byl předán do Zemského archivu v Opavě.
- 4 Naznačuje to nejen jeho název *Dritter Abschnitt von denen zerschieden Klassen der Menschen, denen Unterthanen, Juden, und Armen, Ihren Nahrungs-Stand und Beytragen zu öffentlichen Ausgaben, von den Landes Manufacturen und Comerc – ad extra*, ale i manuskript, uchovávaný ve fondech Šeršnikovy knihovny v Cieszyně, specifikovaný jako *Die Beschreibung des Herzogthums Teschen*. Jedná se o nedatovaný rukopis vyhotovený hejtmanem Nugentova pěšího pluku Antonem von Richardem a darovaný Šeršnikově knihovně roku 1810 (obě informace jsou obsaženy v dodatečné poznámce psané shodnou písařskou rukou odpovídající době darování na pag. 1). Chronologické zařazení do roku 1780 (s odkazem na pag. 148 je uvedeno na neoznačené straně předcházející pag. 1.) bylo provedeno nedlouho po vzniku rukopisu. Celý text je členěn do 11 částí, z nichž 3. a 4. část odpovídají názvy v Opavě objevenému textu a jejich obsah nezavdává pochybnosti o blízké příbuznosti obou rukopisů, s tím, že „opavský“ popis se týká celého Rakouského Slezska, zatímco „cieszyński“ jen Těšínského knížectví vč. Bílska. Vzhledem k tomu, že popis Těšínska je tvořen pouze slovním popisem bez numerických přehledů, tvořících naopak základní složku celoslezského popisu, nebylo možno konkrétní údaje o socioprofesioním složení obyvatelstva komparovat. Biblioteka Miejska w Cieszynie. Oddział zabytkowy, Zbiór Szersznika, sign. DD I 6.
- 5 Rukopis není datován. Vedle již uvedených příbuzností s popisem Těšínska kladeným do roku 1780 a analogie použitých kategorií pro zařazení osob podle sociálního postavení a povolání se státním sčítáním obyvatelstva od roku 1780 lze při chronologickém určení vyjít i z dalších skutečností. V textových částech, zasazujících zjišťovaná data do širších souvislostí, se připomínají některé legislativní akty Marie Terezie a historické události (mj. založení těšínských veletrhů), přičemž nejranější spadají do roku 1778. Dobu vzniku rukopisu okolo roku 1780 potvrzuje dále okolnost, že údaje o obyvatelstvu jsou řazeny s ohledem na územně správní členění Slezska na knížectví. To naznačuje, že šetření pro potřeby našeho soupisu proběhla před, anebo snad ještě v době reorganizace Slezska na kraje, která se uskutečnila spolu s administrativním spojením Moravy a Slezska s platností od 1. 7. 1782. Pro srovnání: ze sčítání obyvatel máme dosud k dispozici pro Slezsko jen celozemské údaje z let 1780-82 (od roku 1783 již byly údaje za obě země vykazovány společně) a dále údaje pro územně správní části Slezska od roku 1786, které jsou již sestaveny podle krajů. Vzniku rukopisu nejpozději na samém počátku 80. let odpovídají i zjišťované skupiny obyvatel v oddíle duchovenstva, když mezi řeholními institucemi, resp. osobami jsou sice již uváděni exjezuité (řád zrušen 1773), ale stále ještě např. příslušníci mužských řeholí dominikánů a františkánů anebo ženského řádu klarisek, kterých se dotkly josefínské reformy a jejichž kláštery byly např. na Opavsku (kde jsou v soupisu bez jakékoli poznámky vykazovány) zrušeny roku 1783. Schelle, K.: Vývoj správy na Moravě a ve Slezsku. Brno 1991, s. 28-30 – Biermann, G.: Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf. Teschen 1874, s. 632-633, 641-642.
- 6 Socioprofesioní struktura byla poprvé v rámci sčítání obyvatel v habsburské monarchii zjišťována v letech 1762-69, pro Slezsko jsou dochovány jen z té doby jen některé sumární přehledy. Po reformě konskripce roku 1780 byla pozměněna kategorizace obyvatelstva zejména s ohledem na společenské změny na venkově (zrušení nevolnictví) a k ustupující roli privilegovaného měšťanstva ve prospěch rozlišení dle ekonomických aktivit. Podrobně Horská, P.: Obyvatelstvo českých zemí podle povolání. In: Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha 1998, s. 229 - Kárníková, L.: Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914. Praha 1965, s. 290-298. Výsledky sčítání nejpůlněji podává Dvořáček, František: Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921. Československý statistický věstník, V, 1924, s. 264-265, VI, 1925, s. 3-12, 358-359, pro Slezsko v přehledu Radimský, J.: Vývoj obyvatelstva ve Slezsku 1754-1930. Slezský sborník 45, 1947, s. 1-16.
- 7 Tuto možnost nevylučuje ani skutečnost, že obsaženými numerickými údaji neodpovídá pramen žádnému z dosud publikovaných soupisů obyvatel ve Slezsku ve 2. polovině 18. století a že se o prameni podobného typu nezmiňuje ani J. Radimský v již citovaném příspěvku. Pramenný materiál ze státních konskripcí z 18. století je totiž dochován jen velmi torzovitě, převážně v zemských sumárních.
- 8 Dohromady bylo v sumární tabele obyvatel podle povolání evidováno v celém Slezsku 290.750 osob.
- 9 Tento údaj byl uveden v sumární tabele obyvatel celého Slezska podle základních socioprofesioních kategorií. Ve specifikaci jednotlivých skupin bylo vykazováno jen 26 osob, přičemž tento počet zohledňujeme dále při sledování profesioní struktury Židů.
- 10 Na Opavsku 68 (tj. 50,6 %), na Krnovsku 21 (80 %) obyvatel židovského původu. Na Nisku se Židé při výrobě a obchodu s alkoholem neuplatnili.
- 11 Spyra, J.: Juden im Herzogtum Teschen, c. d., s. 95-96 – Týž: Židovské rody ve Slezsku. 1. Singerové, c. d., s. 4.
- 12 Na Opavsku 37 (tj. 21,3 %), na Krnovsku 9 (34,6 %) a na Nisku 25 (21,9 %) obyvatel židovského původu.
- 13 V dalších zemích se Židé prosadili v obchodní sféře jen na Opavsku a na Nisku, kde vedle zmíněných dodavatelů tabáku působili 4, resp. 17 kramářů s drobným zbožím.
- 14 Srov. pozn. č. 4.
- 15 Biblioteka Miejska w Cieszynie, Oddział zabytkowy, sign DD I 6, pag. 61-62.

Sklárna v Karviné a její místo v průmyslovém rozvoji Ostravska - Karvinska

Václav Štěpán - Hana Šustková

O existenci sklárny v Karviné se sice zmiňují publikace, věnované historii tohoto města, avšak pouze jednou větou bez bližších údajů.¹ Nebylo proto divu, že se o ní téměř nic nevědělo. Narazili jsme na ni při našem studiu, věnovanému dějinám sklářství v českých zemích a průmyslovému podnikání hrabat Larischů - Mönnichů a rozhodli jsme se zpracovat její dějiny. Přitom jsme zjistili, jak vážnou překážkou pro objasnění historie tohoto podniku je ztráta řady významných archivních materiálů. Jde především o dnes nezvěstný rodinný archiv Larischů - Mönnichů, za nějž jsou aspoň částečnou náhradou výpisy z tohoto archivu, pořizené ostravským historikem Richardem Drapalou v l. 1942 - 1943 pro chystané, avšak nevydané dějiny larischovských průmyslových podniků.² Rovněž se nedochovaly písemnosti o povolenacím řízení při založení této sklárny, prováděném moravskoslezským guberniem v Brně, které by mohly obsahovat řadu zajímavých informací o projektech sklárny, jejím technickém vybavení a úmyslech majitele v souvislosti s jejím zřízením.³ I to, co se nám podařilo nalézt, však představuje soubor zajímavých informací, z něhož vyplývá, že sklárna v Karviné přes krátkou dobu svého trvání představuje jak v historii larischovského podnikání, tak v dějinách českého, moravského a slezského sklářství významnou kapitolu, již není možno přejít mlčením.

Proto tedy jistě čtenáři uvítají tento článek, jenž si klade za cíl objasnit to, co se o této sklárně dosud nevědělo.

Majitel karvinského panství hrabě Jindřich Larisch - Mönnich (1793 - 1859), na Těšínsku druhý největší velkostatkář po panství těšínské komory, majitel statků v Prusku a od r. 1817 i moravského panství Nový Světlov u Bojkovic, patřil k těm příslušníkům šlechty, kteří na svých panstvích cílevědomě vytvářeli kapitalistické výrobní postupy a zvyšovali tak výnos z těchto panství rozsáhlou průmyslovou výrobou. Na Karvinsku k tomu měl předpoklady v objevení a využívání velkých ložisek kamenného uhlí, s jehož těžbou se započalo již v 70. letech 18. století. Do r. 1850 bylo zřízeno na dobývání tohoto uhlí 55 jam a 7 pokusných vrtů. Kromě toho dal hr. Jindřich Larisch - Mönnich zbudovat později proslulý pivovar v Karviné, cukrovar

v Horní Suché, olejárnu a sladovnu v Karviné, chemickou továrnu na sodu v Petrovicích u Karviné, výrobu zinkového plechu v Petřvaldě a keramickou továrnu v Horní Lutyni.⁴

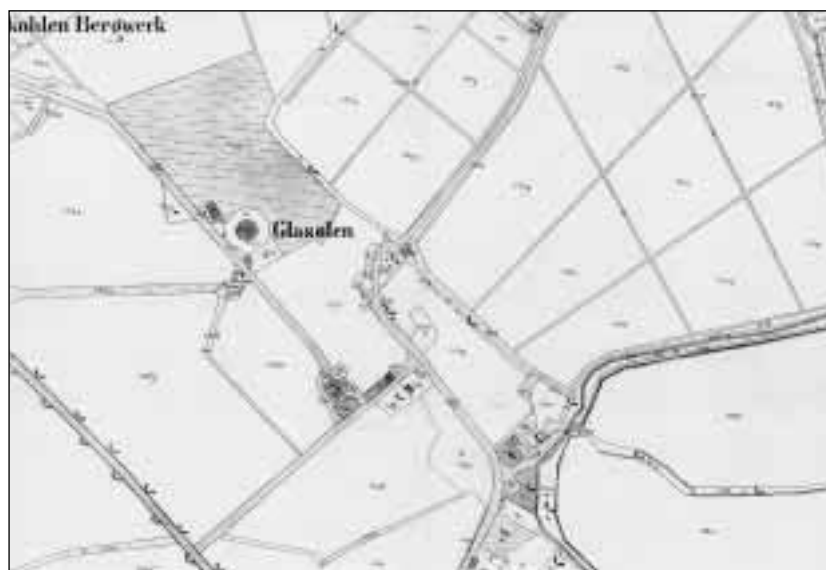
Zájem o chemii a keramiku napovídal, že hr. Larisch nezůstane pozadu ani v zájmu o jeden z nejproslulejších výrobních oborů českých zemí - sklářství. Po překonání krize v období napoleonských válek a ve 20. letech 19. století prožívalo naše sklářství ve 30. letech 19. století novou etapu rozvoje výrobního, technologického, uměleckého i exportního.⁵ Hr. Larisch měl o tom jistě dobré zprávy a rozhodl se toho využít ke zřízení sklárny v Karviné, s níž se chtěl zapojit do ekonomického boomu tohoto odvětví, ovšem již jako na svou dobu moderní průmyslový podnikatel.

Jelikož se nedochovaly žádné materiály o vzniku sklárny, můžeme zjistit přesnější dobu jejího fungování pouze dle zápisů v matrikách, které nepochybně zachycovaly situaci mezi osazenstvem sklárny záhy po jeho příchodu a těsně před opuštěním objektu.⁶ Z toho vyplývá, že sklárna zahájila svou činnost asi na počátku roku 1839. Byla tedy zbudována krátce předtím. Podle mapy stabilního katastru asi z r. 1836 (ve skutečnosti je zřejmě o něco mladší)⁷ byla sklárna, označovaná podle své hlavní a nejvýraznější budovy jako sklářská pec, zbudována na pozemku č. 11 asi 850 m severozápadně od centra staré historické Karviné, považované tehdy ještě za pouhou vesnici (nyn. Karviná - Doly), u cesty ke kamenouhelným dolům,

Karviná II.

*Sbírka pohlednic
Muzea Těšínska*

Mapa stabilního katastru r. 1836, Karviná, list č. 2
Ústřední archiv zeměměřičství
a katastru Zeměměřičského
úřadu Praha

existujícím na místě nyn. dolu ČSA II. Měla kruhový půdorys o průměru 29 m. V kombinaci s popisem, doprovázejícím zmíněnou mapu,⁸ můžeme zjistit, že šlo o přízemní dřevěnou budovu, krytou pravděpodobně šindeli, jejíž plocha je udávána na 6,9/192 sáhů čtver. (24,9/693,1 m čtver.) Zatímco druhé číslo odpovídá obestavěné ploše celého objektu sklářské pece, první číslo představuje zřejmě plochu vlastní pece, která byla pochopitelně zděná a jejíž průměr můžeme odhadnout asi na 5,5 m. Novinkou bylo zařízení pece na otop kamenným uhlím z blízkých dolů. V tomto ohledu byla karvinská sklárna první na Moravě a ve Slezsku a třetí v českých zemích.⁹ Kolem pece pak byla postavena výše zmíněná dřevěná kruhová stavba, v níž byly pomocné provozy sklárny včetně malé brusírny a pravděpodobně i skladiště surovin a výrobků. Objekt sklářské pece byl obklopen kruhovou parcelou č. 1 375, podle všeho oplocenou. Severozápadně od ní dále u cesty k dolům byla na pozemku č. 10 další budova, rovněž dřevěná, která sloužila asi jako ubytovna pro osazenstvo sklárny. Objekt sklárny byl obklopen parcelami č. 1 374, 1 376, 1 377, 1 378, 1 568 a 1 569. Huť byla vlastnictvím karvinského panství, vynášela na pozemkových poplatcích ročně 37 kr. a dle majitele panství hr. Jindřicha Larische - Mönicha dostala název Jindřichova huť. Jinak byla označována jako „továrna na sklo“.

Hr. Larisch chtěl ve sklárně vyrábět kromě obyčejných druhů skla pro spotřebu v okolí i luxusnější výrobky, určené hlavně na export a za tím účelem se rozhodl zbudovat jako samostatný objekt větší brusírnu. Díky svým stykům získal pro práci v huti zkušený personál z východních a severních Čech, jež byly tehdy považovány za jednu z nejlepších oblastí českého sklářství, jakož i z tehdy pruského Kladska.

O tom nás právě informují matriky. Dle prvního záznamu v nich, týkajícího se sklárny, zemřel 18. května 1839 na chrlení krve (zřejmě tuberkulósu) brusič Augustin Loský, původem z Rückersu (nyn. Szczytina) v Kladsku ve věku 23 let a 28. srpna 1839 na nervovou horečku pětadvacetiletý řezač forem Paul Janele z blíže neurčitelné lokality Tenitz v chrudimském kraji.¹⁰ 16. srpna 1839 se narodil a byl pokřtěn Jiří, syn skláře Františka Veselého a Barbory, roz. Šindelářové; kmotry byli faktor sklárny Jiří Kohler a Marianna, žena skláře Josefa Reisse.¹¹ Zmíněný Jiří Kohler byl snad v příbuzenském vztahu s hormistrem karvinských kamenouhelných dolů Karlem Köhlerem (psáno též Koehler), oba vystupovali společně při řadě událostí, týkajících se sklárny.

Úmrtí brusiče Loského bylo pro hr. Larische a faktora Kohlera nepochybně velkou ztrátou a protože po zahájení provozu sklárny chtěli zbudovat novou větší brusírnu stůj co stůj, hledali za něj náhradu, jež by byla schopna vést celý provoz v tomto zařízení. Kohlerovi se jí podařilo nalézt díky svým stykům se sklárnami ve Světlé nad Sázavou v osobě příslušníka známé severočeské rodiny sklářů a obchodníků se sklem Celestina Staffena (1815 - 1860). K jednání přitom pravděpodobně použil v Karvině již zaměstnaného malíře a pozlačovače skla Schlenze, který byl Staffenovým známým.

Celestin Staffen byl rodák ze Smržovky, kde absolvoval základní školní vzdělání a poté pracoval jako pomocník v obchodnické firmě svého otce Ignáce. R. 1829 se vyučil broušení a malbě na sklo u malíře porcelánu Celestina Fischera. Od r. 1834 procestoval jako sklářský tovaryš téměř všechny významnější oblasti sklářské výroby v Čechách, r. 1835 pokračoval přes Znojmo do Rakouska, odtud se vrátil přes jižní a západní Čechy domů do Smržovky a po krátkém pobytu v tomto svém rodišti zakotvil trvaleji ve Světlé nad Sázavou u sklářských podnikatelů Josefa Huyera a Karla Vlčka.¹²

Nabídka faktora Kohlera na přechod do funkce vedoucího brusírny v karvinské sklárně přišla pro Staffena právě ve chvíli, kdy se chtěl osamostatnit - ve Světlé nad Sázavou chtěl zřídit společnou firmu s Karlem Vlčkem a postavit novou sklárnu s brusírnou. Pravděpodobně neměl na tento podnik zpočátku dost peněz a Kohler mu zřejmě ve své korespondenci vyličil karvinskou sklárnu jako „ráj na zemi“, rozhodl se proto nakonec odejít do Karviné, kde jako vedoucí brusírny viděl možnost větší samostatnější činnosti. Do Karviné se přestěhoval koncem ledna 1840 spolu s řezačem skla Penzem z Pohledu.

Jeho dopisy, které psal rodičům domů do Smržovky, jsou pozoruhodným svědectvím

o poměrech v karvinské sklárně i o celém podnikání hr. Larische, které zřejmě nepřinášelo zaměstnancům jeho podniků vždy pouze dobré živobytí. Staffen měl postavit novou brusírnu „na potoku“ (v orig. „am Wasser“), tj. asi někde na Karvinském potoce, který je dnes v důsledku úprav terénu po dolování zasypán. Podle všeho k této stavbě vůbec nedošlo. Staffen si musel výdaje za své přestěhování ze Světlé nad Sázavou zaplatit sám z obdržené mzdy a slib, že potraviny jsou na Karvinsku levnější než v Čechách, se ukázal jako zcela mylný. Brzy navíc zjistil, že ani výdělků v hutí nejsou uspokojivé a přivádějí jak jeho samého, tak řadu dalších pracovníků sklárny do dluhů. Někteří skláři dlužili na různých místech již přes 500 zl. a nebyli schopni tyto dluhy splatit, jelikož pracovali jen 1 - 2 dny v týdnu. Osazenstvo mělo zdarma pouze byty a otop, dostávalo jako deputát něco málo mléka, ale nemohlo si chovat ani dobytek, ani drůbež (v orig. „nicht einmal eine Gans halten viel weniger eine Kuh“). Staffen si trpce vzpomínal na varování svého otce Ignáce, který mu již dříve řekl: „V Polsku (Těšínsko jako součást Slezska bylo v očích severočeských Němců bráno jako Polsko) není možno sehnat nic jiného než voly, krávy a telata a těmi jsou oni sami (tj. Poláci).“

Příčiny tohoto špatného stavu ve sklárně nám Celestin Staffen ve své korespondenci rovněž zčásti odhaluje. Sklárna nebyla dobře řízena, neměla velký odbyt, což omezovalo výrobu - a především nebyly zvládnuty problémy s otopem pece kamenným uhlím. Skláři v důsledku toho nemohli najít plné pracovní uplatnění.¹³ Hr. Larischovi nepochybně chyběl zkušený odborník typu uherského montanisty Antona Péche, který r. 1852 dokázal ve službách bratří Kleinů využít k otopu sklárny v Čejči u Hodonína kamenouhelného koksu z kleinovských dolů v Přívoze a Hrušově.¹⁴ Možná, že by potíže s nezvládnutím této nové technologie nebyly tak zlé, kdyby se produkce sklárny omezila jen na obyčejné druhy skla. Snaha o výrobu luxusního skla však dopad těchto těžkostí ještě více zvyšovala.¹⁵

Již 19. května 1840 psal Celestin Staffen svým spolupracovníkům ve Světlé nad Sázavou varovný dopis, aby do sklárny v Karvině nechoďili (ze Světlé tam mezitím již přešel brusič František Brož, původem z Úsobí), a oznamoval, že sám se asi za 4 - 5 týdnů, jakmile budou zpracovány zásoby skla, určeného k broušení, vrátí domů do Smržovky. Všechno ostatní jim pak sdělí ústně. Odešel ovšem ve skutečnosti ještě dříve - již koncem května 1840 byl opět ve Smržovce, kde se pak postupně etabloval jako samostatný brusič a obchodník se sklem a drahými kameny.

František Brož prozatím v Karvině zůstal. Ve věku 22 let se 15. září 1840 ženil s pětadvacetiletou Františkou, dcerou tesaře Josefa Hanuse ze Světlava v Čechách (zřejmě Světlá nad Sázavou). Týž den si vzal sedmadvacetiletý sklář Josef Kleňha z Veselice osmnáctiletou vdovu po lesním Vincencii, dceru Františky Sequartové. V obou případech byli svědky na svatbě faktor Jiří Kohler a sklář Jan Jegall.¹⁶ Také ostatní členové personálu sklárny doufali, že se jejich situace ještě zlepší, a proto zůstávali. 8. června 1840 se narodila Florentina Karolina, dcera faktora sklárny Jiřího Kohlera a jeho manželky Antonie, dcery Antona Pekerta. Při křtu o dva dny později byli kmotry hormistr Karel Koehler a jeho žena Florentina. 18. června 1840 byla narozena Anna, dcera topiče Jana Karlíka a Terezie, dcery Jakuba Kocha, kmotři při křtu dalšího dne byli sklář Vincenc Grochovalský a Kateřina Kliková. 5. září 1840 se narodila Florentina Antonie Aloisie, dcera brusiče Antona Göbela a Aloisie, dcery Josefa Dintera, jako kmotři při křtu za dva dny se uvádějí brusič Friedrich Göbel, žena hormistra Florentina Köhlerová a žena faktora sklárny Antonie Kohlerová.¹⁷

Ovšem situace sklárny se nezlepšila. Dokazují to dochované výtahy z účtů z rodinného archivu Larischů. Za rok 1840 činily výdaje 30 274 zl. 21 kr. 1 2/3 den. příjmy z prodeje skla 7405 zl. 48 kr. a zvláštní příjmy (nevíme z čeho) 898 zl. 17 kr. 3 den.¹⁸ Takový schodek nevěstil pro budoucnost sklárny nic dobrého a mnozí lidé koncem roku 1840 již zcela otevřeně hovořili o tom, že sklárna nebude mít dlouhého trvání.

V r. 1841 zaznamenává matrika případ typický pro tehdejší průmyslovou oblast Ostravska - Karvinska (a nejenom pro ni). Kateřině, dceři skláře Josefa Kleňhy, se 21. února t. r. narodil nemanželský syn Alexander. Při křtu následujícího dne byl za otce uznán hutník Vincenc

*Mapa stabilního katastru r. 1836, Karviná – list č. 4
Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Zeměměřičského úřadu Praha*

Kechovský (zřejmě sklář Grochovský, doložený r. 1840), kmotry dítěte byli jeho dědeček Josef Kleňha a Antonie Petáková. Ze 7. května 1841 pochází v matrikách poslední zápis, dokazující, že sklárna byla v provozu. Skláři Františku Veselému se narodila dcera Marianna, kmotry byli brusič František Brož a jeho manželka Františka.¹⁹ S velkou pravděpodobností brzy nato - asi v polovině roku 1841 - byl provoz ve sklárně zastaven. Osazenstvo se rozešlo na různá jiná místa, kde byly v provozu sklářské hutě, a v Karvině zůstalo jen několik lidí, kteří se měli starat o objekt opuštěné sklárny.

Účetní bilance sklárny za rok 1841 rovněž znovu potvrzuje tristní situaci. Výdaje obnášely 10 019 zl. 39 kr. 3 1/4 den., příjmy z prodeje skla 3805 zl. 9 kr. 3 den. a zvláštní příjmy 2041 zl. 29 kr. Poté již další bilance nebyly sestavovány, což je další důkaz toho, že sklárna v r. 1841 ukončila svůj provoz.²⁰

Objekt sklárny ovšem zůstal stát a byl novověk udržován. Snad hr. Larisch doufal, že se mu při výhodnější hospodářské situaci podaří výrobu skla obnovit. K tomu však již nedošlo. Tak jako u mnoha jiných zaniklých skláren byly ještě několik let po zastavení provozu rozprodávány zásoby vyrobeného a dosud neprodaného skla. Ale ani v tom neměl hr. Larisch příliš štěstí. V r. 1844 se prodalo skla za 33 zl. 35 kr. 3 den., přičemž zvláštní výdaje (asi na údržbu objektu sklárny) činily 6 zl. 35 kr. R. 1845 bylo prodáno skla za 242 zl. 41 kr. 3 den., mimořádné výdaje obnášely 17 zl. V r. 1846 se investovalo

do budovy sklárny 57 zl. 58 kr. (asi nějaká větší oprava), prodej skla obnášel jen 5 zl. 24 kr. R. 1847 se do sklárny již neinvestovalo nic, skla bylo prodáno za 99 zl. 55 kr. Zdá se, že to byl poslední rozprodej nahromaděných zásob skla, které potom již vůbec nešlo na odbyt.²¹ Část zbylého skla si pak rozebrali mezi sebou vrchnostní úředníci a jiné osoby, spjaté s hr. Larischem, zbytek byl zlikvidován.

Po r. 1850 se přestalo o objektu sklárny hovořit jako o sklárně a sloužil pak jiným účelům. Za přestavby Karviné na město v 2. polovině 19. století byl přebudován, během asanace Karviné v důsledku poddolování v 50. - 60. letech 20. století byl zlikvidován a jak dokazují současné mapy Karviné, na jeho místě nestojí dnes nic. Kolem místa, kde se sklárna nacházela, však podnes vede jedna z cest do areálu dolu ČSA II.

Chtěli bychom v této souvislosti připomenout možnost archeologického průzkumu místa této bývalé sklárny. Jsou pro něj velmi dobré podmínky - nezastavěnost areálu, krátkodobá a přesně doložená existence sklárny, jež by umožnila přesnou dataci nálezů, a v neposlední míře možnost zjistit aspoň zčásti, jak vypadalo zbudované zařízení na otop sklářské pece kamenným uhlím. Jak již bylo podotknuto, sklárna v Karvině patřila v tomto ohledu k prvním objektům v českých zemích a přestože na rozdíl od ostatních larischovských průmyslových podniků skončila neúspěšně, má svůj význam v dějinách našeho sklářství.

POZNÁMKY:

- 1 Poprvé Šlachta Fridolín: Dějiny hornického města Karviné. Karviná 1937, s. 48; naposledy Stibor Jiří: Láryšové ze Lhoty - rod. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada, sešit 2 (14). Ostrava 2001, s. 80 - 81.
- 2 Archiv města Ostravy, fond „Drapalova sbírka“, kart. č. 18.
- 3 Ve fondu „Moravské místodržitelství starší“ v Moravském zemském archivu Brno byly prohledány fascikly č. 2068, 2069, 2070, 2078 a 2101, obsahující písemnosti o povolování průmyslových podniků na Moravě a ve Slezsku ve 30. a 40. letech 19. století. O sklárně v Karvině však nebylo nic nalezeno.
- 4 Šlachta: Karviná, s. 75; Stibor: Láryšové ze Lhoty, I. c.
- 5 Dle sdělení PhDr. Jitky Lněničkové.
- 6 Zemský archiv Opava (dále ZAO), fond „Sbírka matrik býv. Severomoravského kraje“, inv. č. 3010, sign. Ka II 15 - římskokatolická matrika narození Karviná, Albrechtice, Solca, Stonava 1791 - 1841; inv. č. 3014, sign. Ka II 19 - římskokatolická matrika oddací Karviná, Albrechtice, Solca, Stonava 1814 - 1852; inv. č. 3016, sign. Ka II 21 - římskokatolická matrika úmrtí Karviná, Albrechtice, Solca, Stonava 1799 - 1877.
- 7 Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Zeměměřického úřadu Praha - viz příloha.
- 8 ZAO, fond „Stabilní katastr - elaboráty“, inv. č. 358 - vyměřovací a klasifikační protokol pozemkových a stavebních parcel v daňové obci Karviná c. 1836; inv. č. 361 - katastrální oceňovací elaborát daňové obce Karviná c. 1848.
- 9 První sklářské pece na otop kamenným uhlím vznikly na přelomu 18. - 19. století ve středních Čechách, zejména na Kladensku.
- 10 Matrika úmrtí Karviná, Albrechtice, Solca, Stonava 1799 - 1877, fol. 47.
- 11 Matrika narození Karviná, Albrechtice, Solca, Stonava 1791 - 1841, fol. 112.
- 12 Meissner Josef: Die Glashändlerfamilie Staffen in Morchenstern. Unser Isergebirge 6, Jahrgang 1928, č. 57, s. 177 - 179; Wowková V.: Historie. Staffenové, exportéři ze Smržovky. Smržovský zpravodaj březen 1995, s. 12 - 13; Nový P.: Počátky obchodu se skleněnou bižuterií na Jablonecku v letech 1750 - 1850. In: Studie k sociálním dějinám 5. Kutná Hora - Praha - Opava 2000, s. 159 - 160. Za pomoc při bádání zde děkujeme řediteli Státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou Mgr. Janu Kašparovi.
- 13 V orig. „sie bei die Kohl nicht zum Zwecke kommen“ (Meissner: Staffen, s. 178). Je to jediná dochovaná zpráva o používání kamenného uhlí ve sklárně.
- 14 Štěpán Václav: Důlní podnikání bratří Kleinů a montanista Anton Pěch (1822 - 1895). In: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 18. Ostrava 1997, s. 302.
- 15 Názor PhDr. Jitky Lněničkové.

16 Oddací matrika Karviná, Albrechtice, Solca, Stonava 1814 - 1852, fol. 25v.

17 Matrika narození Karviná, Albrechtice, Solca, Stonava 1791 - 1841, fol. 114v. - 115v.

18 Drapalova sbírka, kart. č. 18.

19 Matrika narození Karviná, Albrechtice, Solca, Stonava 1791 - 1841, fol. 117, 118. Je možné, že údaje o věku skláře Kleňhy z r. 1840 (viz pozn. č. 16) jsou nepřesné, mohl být o něco starší, ale i tak je to otřesná zpráva - on sám se zřejmě stal otcem již v 16 letech a jeho dcera přibližně ve věku 13 - 14 let již byla nemanželskou matkou!

20 Drapalova sbírka, kart. č. 18.

21 Tamtéž.

Havárie polských letců Żwirka a Wigury v Těrlicku

Mečislav Borák

Každého roku počátkem září se u osady Kosolec na kopci nad Těrlickem konají vzpomínkové slavnosti připomínající tragickou událost, k níž tady v minulém století došlo. Poryv silné víchřice tu 11. září 1932 srazil do lesa letadlo s polskými letci Żwirkem a Wigurou, kteří nedlouho předtím slavně zvítězili v tehdy nejprestižnější letecké soutěži v Evropě. Zkusme si onen příběh plný heroismu i tragiky aspoň stručně připomenout.

Ve třicátých letech minulého století prožívalo letectví svůj zlatý věk a mělo ve společnosti mnohem výsadnější postavení, než tomu bylo kdykoliv dříve či později. Průkopníci letectví byli v roce 1932 už dávno legendami, i když od jejich prvních vzletů neuplynuly ještě ani tři desítky let. Dosud byl naživu jeden z prvních skutečných letců, mladší z bratrů Wrightů Orville (poprvé vzletěl v roce 1903), stejně jako třeba první letecký přemožitel kanálu La Manche Louis Blériot (přeletěl průliv v roce 1909). „Odvážní muži na létajících strojích“ však už nebyli pouhou pouťovou atrakcí k ohromení a pobavení diváků. První světová válka učinila z letadla účinnou zbraň a proměnila kusovou a polosoukromou výrobu letadel ve významné průmyslové odvětví. Začalo soupeření o to, kdo dříve vyrobí letadlo schopné létat dál, výš, déle a rychleji, které je ve vzduchu obratnější či uveze těžší náklad. Ještě byl v živé paměti první přelet Charlese Lindbergha přes Atlantik (1927) či lety Richarda E. Byrda nad severním a jižním pólem (1926 a 1929). Nebylo snad měsíce, aby nevznikl nějaký nový letecký rekord.

Letci byli hrdiny nové doby a miláčky svých národů, pro něž získávali v honbě za rekordy a ve světovém sportovním klání mimořádnou prestiž. Úspěchy v podobných soutěžích v době mezi světovými válkami svým způsobem totiž nahrazovaly rozvášněným národům skutečné bojové střety, k nimž se už schylovalo. Letecké rekordy posunující rychlým tempem hranice lidských možností posilovaly sebevědomí národa,

jehož příslušník rekordu dosáhl. Letci byli zahrnováni přízní veřejnosti srovnatelnou snad jen s obdivem k dnešním hvězdám pop music. Například 10. září 1932, pouhý den před těrlickou katastrofou, psaly noviny o slavném přivítání britského letce J. A. Mollisona v Londýně. Po překonání oceánu přijel v průvodu své ženy do Londýna, kde na nádraží už čekaly tisíce obdivovatelů. Zahrnuli ho květinami a odnesli na ramenou do slavnostně vyzdobeného auta, špalíry v ulicích mu provolávaly slávu. Slíbil jim, že se brzy pokusí přeletět Atlantik oběma směry.¹

K nejprestižnějším leteckým závodům v Evropě patřily v té době Mezinárodní závody turistických letadel, „Challenge International Avions de Tourisme“.² Myšlenka této soutěže se zrodila v kolébce leteckého sportu, kde se v roce 1928 uskutečnily první závody malých letadel na trase kolem celé Francie. Mezinárodní letecká federace FAI pak vypracovala regule závodu, který by vedl napříč celou Evropou a v němž by se zároveň posuzovaly i technické kvality strojů. K účasti byly pozvány aerokluby zemí Evropy a letecké továrny, takže rivalita na evropském kolbišti mohla vypuknout. Jak patřilo k tónu doby, do sportovního klání se ochotně zapojovali i vojáci a firmy vyrábějící vojenská letadla.

V prvním ročníku „Challenge 1929“ Poláci nestartovali. Zvítězil německý pilot Fritz Morzik, proto příští ročník závodu organizoval Aeroklub Německa. Na „Challenge 1930“ startovaly i britské posádky, takže trasa závodu vedla i přes Británii. Zvítězil opět Němec Morzik, nejlepší umístění z polských pilotů zaznamenal Stanisław Płonczyński na 19. místě. V tomto ročníku poprvé závodili i pozdější hrdinové Żwirko a Wigura, ale pronásledovala je smůla. Nejprve na přistání v Londýně poškodili křídlo svého stroje, ale během noci stihli závadu opravit. Při letu do Madridu jim však nad Pyrenejemi vypověděl anglický motor jejich RWD-4 a museli nouzově přistát. Opravu tentokrát už nezvládli a byli ze soutěže vyřazeni.

Franciszek Żwirko

Ing. Stanisław Wigura

V prvních dvou ročnících dominovali piloti Aeroklubu Německa a odborníci předpokládali, že ani při „Challenge 1932“ tomu nebude jinak. Kromě vítěze minulých ročníků Fritze Morzika na letadle Heinkel He-64 byli na startu další výteční němečtí piloti jako Reinhold Poss, druhý v posledním ročníku „Challenge“, nebo Wolf Hirth, proslavený svými rekordními lety v USA. Třetí vítězství Němců by znamenalo, že jim putovní pohár, věnovaný zakladatelem závodu Aeroklubem Francie, zůstane natrvalo. Tím větším překvapením bylo vítězství polských letců, navíc přímo v srdci Německa, v Berlíně.

Na startu se 14. srpna 1932 sešlo 43 letadel z Německa, Francie, Itálie, Polska, Československa a Švýcarska, nejvíce (celkem 16) jich patřilo Němcům. Soutěžilo se ve dvou váhových kategoriích letadel a závod se skládal ze tří částí. První část tvořily technické zkoušky – složení a rozložení křidel na čas, rozběhnutí studeného a zahřátého motoru, start a přistání na co nejkratší vzdálenost, let na 800 m minimální rychlostí, nejnižší spotřeba paliva při letu na vzdálenost 300 km. Vše se hodnotilo bodově; po zkouškách vedl italský pilot major A. Colombo ziskem 247 bodů, pilot Żwirko byl druhý se ztrátou pouhých dvou bodů. Následovala druhá část soutěže – „Evropský okružní let“. Za šest dnů ve třech etapách musela letadla překonat trasu dlouhou přes 7300 km a vedoucí přes 26 letišť ve 12 zemích Evropy (z Berlína přes Varšavu, Prahu, Vídeň a Jaderské moře do Říma, odtud zpátky k Alpám a ke Středozemnímu moři, znovu podél Alp nad Švýcarskem a západním Německem až do Paříže, podél pobřeží Atlantiku a přes severní Německo, Kodaň a Baltické moře až do švédského Göteborgu, a odtud zpátky do Berlína). Po dvou haváriích italských strojů Breda byl na příkaz italského ministra letectví vedoucí závodník Colombo ze soutěže odvolán. Před její poslední částí – rychlostní zkouškou na trase 300 km – vedl o 5 bodů Polák Żwirko, ale německé stroje měly mnohem silnější motory.

Rozhodnout měl 28. srpna rychlostní let na trojúhelníku Berlín – Frankfurt nad Odrou – Dobruľugk. Na berlínské letiště přiletělo jako první letadlo polské výroby RWD-6, v němž pilota poručíka Franciszka Żwirka doprovázel jeden z konstruktérů stroje inž. Stanisław Wigura. Zpráva v českém tisku o tom uváděla: „Z Berlína, 28. 8. - Dnešní závěrečná zkouška okružního evropského letu přivábila na tempelhofské letiště obrovské množství obecnosti, které s dychtivostí očekávalo výsledek závodu. Třebaže Polák Żwirko měl náskok pěti bodů, nebyla vyloučena možnost, že některý z Němců dosáhne při dnešním závodě větší rychlosti. Jistoty bylo dosaženo, když došla zpráva, že Żwirko prošel první kontrolní stanicí

Frankfurt nad Odrou a že i v dalších stanicích Kirchhaimu a Dobruľugku byl hlášen jako vedoucí. /.../ Po provedené celkové klasifikaci byl uznán vítězem mezinárodního závodu Polák Żwirko, který dosáhl celkového počtu bodů 461 a získal tím první cenu, vypsanou pro okružní evropský let - 100.000 francouzských franků.“³

Varšava se konečně dočkala. Tak jako v Paříži, Londýně, New Yorku či Berlíně mohli teď nosit své letecké hrdiny na ramenou i Poláci. Na varšavském letišti v Mokotově je čekalo několik desítek tisíc nadšených fanoušků, kteří je skoro hodinu svírali v objetí, až přitom přišel Żwirko o botu i s ponožkou. Triumfální cesta městem v otevřeném voze se jistě vyrovnala těm dosud známým jen ze zahraničních filmových týdeníků. Kým vlastně byli ti dlouho očekávaní hrdinové, kteří se však mohli těšit ze svého triumfu pouhé dva týdny?

Franciszek Żwirko pocházel z dnešní Litvy (narodil se 16. 8. 1895 ve Šwięcianech u Vilna). Tato část poválečného Polska byla tenkrát v ruském záboru, takže mladý Żwirko narukoval za první světové války do ruské armády. Později vstoupil do řad polského vojska a účastnil se i války s bolševiky. V novém polském státě prošel vojenským pilotním výcvikem a stal se nakonec leteckým instruktorem. Proslul nočními dálkovými lety a získal řadu ocenění v mezinárodních leteckých soutěžích. Od roku 1929 působil ve funkci spojovacího důstojníka ve varšavském aeroklubu a seznámil se s mladými inženýry z varšavské techniky, kteří se snažili o nové letadlo vlastní konstrukce. Jejich jména – Stanisław Rogalski, Stanisław Wigura a Jerzy Drzewiecki – vytvářela proslulou zkratku RWD, jež označovala vývojovou řadu prvních kvalitních polských letadel. Jejich prototypy právě Żwirko zalétával. Už v roce 1929 spolu s Wigurou jako mechanikem vyhráli na stroji RWD-2 první leteckou soutěž a obletěli v propagačním letu Evropu. I když byl později Żwirko převelen do letecké důstojnické školy v Dęblině, kontakt s konstruktéry a zvláště s inž. Wigurou nepřerušil. Inženýr Stanisław Wigura se narodil 9. 4. 1903 ve Varšavě a už od studijních let se zabýval konstrukcí letadel. Stál u všech konstrukčních typů řady RWD a spolu-projektoval i vítězný letoun RWD-6, který jako mechanik během závodu sám ošetřoval.⁴

Oslavy vítězného letu pokračovaly po uvítání ve Varšavě déle než týden, své hrdiny uvítali v Dęblinu, Bydgoszczi, Vilně. Z Prahy přišlo pozvání na mezinárodní letecký mítink, pořádaný v neděli 11. září 1932. Żwirkovi se prý letět moc nechtělo, byl dlouhými oslavami unaven možná ještě víc než závodem. Letiště v Praze ale dobře znal, vedla přes ně nejen trasa jeho vítězného „Challenge“, ale stejně vítězný „Let malé dohody

a Polska“ v roce 1927. Svou účast na mítinku v Praze už dříve svým českým kolegům slíbil, takže pražský a varšavský aeroklub se rychle dohodly a určené mužstvo v sobotu 10. září odletělo se třemi letouny do Československa. Żwirko se však rozhodl, že poletí až později, v neděli. Večer před odletem trochu odpočíval a až do desáté hrál s kamarády bridž. Vstával ráno o páté, protože o osmé měl být už v Brně, aby společně s celou skupinou pokračovali do Prahy. Spolu s inž. Wigurou odstartovali pár minut po šesté na stejném stroji, s nímž tak slavně zvítězili v Berlíně. Dvě hodiny poté, po krátkém mezipřistání v Krakově, je nad Dolním Těrlickem srazila k zemi vichřice.⁵

Svědkové události popisovali, že nízko letící letoun směřoval v silných poryvech větru od Těšína k Bludovicím, kde se otočil a snažil se po větru vrátit zpátky. Nad Kostelcem mu však víchr ulomil křídlo a bezmocný stroj se zřítil do lesa. Při pádu srazil vrcholky dvou vzrostlých smrků, motor se zaryl do země. Oba letci byli na místě mrtví.⁶

Po katastrofě se v polském tisku objevila otázka, proč se Żwirko před odletem nezeptal meteorologů na předpověď počasí. Už v sobotu se totiž očekávalo, že se počasí postupně výrazně zhorší nejen v Polsku, ale v celé Evropě. Také proto odletěla hlavní skupina z Varšavy už v sobotu a žena velvyslaneckého rady Velké Británie ve Varšavě paní Wercerová, zdatná sportovní pilotka, která se chystala na mítink do Prahy až v neděli, kvůli meteorologické předpovědi svůj let raději odložila.⁷ Těžko však ex post radit tak zdatným letcům, jakými Żwirko a Wigura nesporně byli. Ostatně, nebyli v těch dnech jedinými letci, co nic nedali na předpověď počasí a vzlétli. Bouře se hnala od západu a už v sobotu 10. září překazila let známého britského letce Hutchinsona přes Atlantický oceán. Pokoušel se jej přeletět i se svou rodinou (manželka a dvě dcery) na letadle „Flying Family“, Létající rodina. V 15.10 hod. zachytila radiová stanice v Angmaksaliku v Grónsku jeho SOS, když musel nouzově přistát na moři. Ihned mu vyjel na pomoc britský rybářský parník „Lord Talbot“, který však na místo nehody dorazil až v půl osmé večer. Po letadle, které se naposled ozvalo v 16. 23 hod., už nebylo na moři ani stopy.⁸ O něco lépe dopadli francouzští vzduchoplavci, kteří v sobotu odpoledne vzlétli v Paříži v balonu a chtěli doletět do Bruselu. Bouře je však hnala přes celé Německo až do Slezska k Legnici, kde přistáli u vesnice Nieder Harpersdorf odpoledne 12. září.⁹ Mohli mluvit o štěstí. Bouře nad pobřežím Baltu strhla v Gdaňsku cirkusové stany, zvířata byla provizorně umístěna v městských stájích.¹⁰ V Krakově udeřily blesky do wawelských věží, spálily kostelníkovy šaty a poškodily osvět-

Trosky letadla RWD-6 v těrlickém lese

lení. Viděli tu i kulové blesky. Silné bouře byly hlášeny též na Vilensku a Nowogrodzku.¹¹

Je zajímavé, že téhož dne, kdy v Těrlicku zahynuli polští letci, zemřel v závodní nemocnici ve Vítkovicích český letec Václav Tichopád.¹² Byl obvodním policejním inspektorem a obětavým propagátorem letectví na Ostravsku v rámci Masarykovy letecké ligy. Ta chtěla v neděli 11. září pořádat na improvizovaném letišti u jámy Odra v Přívoze (Ostrava tehdy ještě žádné letiště neměla) velký letecký den. „Hlavní atrakcí při tomto leteckém dni mělo být plachtění obvodního inspektora Tichopáda na letadle jeho vlastní konstrukce,“ psaly noviny.¹³ Letec horlivě trénoval. Jeho letoun přivázaný lanem k nákladnímu autu, které řídil jeho bratr, se vznesl do výše asi 60 metrů a náhle se zřítil k zemi. Pilot provedl zákrut a nevypnul včas lano, které letadlo strhlo. Příštího dne se Tichopád v nemocnici probudil z bezvědomí a chtěl, aby mu ukázali noviny se zprávou o nehodě. Litoval, že letecký den už asi nestihne. K večeru však přišla krize, z níž se už nevzpamatoval. Letecký den v Ostravě byl o týden odložen, kvůli úmrtí polských letců i Tichopáda, především však též pro nepříznivé povětrnostní podmínky. Tichopáda pohřbívali v ostravském krematoriu ve stejný den, kdy Těšínem procházel smuteční průvod s ostatky polských letců odváženými k pohřbu do Varšavy. Tak jako Żwirka a Wiguru doprovázelo z Těrlicka k hranici do Těšína devět československých vojenských letadel od letky z Olomouce, jež shodila věnce k jejich rakvím, uctili shozením kytic květů památku Tichopádovu piloti dvou letadel z Opavy a Ostravy.¹⁴

Letecké katastrofy nebyly tedy v oné době ničím výjimečným. Co způsobilo, že právě tragický let Żwirka a Wigury se tak výrazně zapsal do historie? Nepochybně tu měly své místo zmínované dobové psychologické aspekty, ozvlášťující letce aureolou výjimečnosti. Oba byli mladí,

Pomník letců v Těrlick, sochař Julius Pelikán

Použity ilustrace z knihy *Żwirkowisko, Ośrodek Dokumentacyjny Kongresu Polaków w RC, Český Těšín, 2002*

v plné životní síle. Dopomohli Polsku k tomu, aby se zařadilo po bok evropských leteckých mocností aspoň na soutěžích, když v kvalitě a síle vojenského letectva za nimi dále značně zaostávalo. Svým vítězstvím srazili hřebínek sebevědomým Němcům a v příštím ročníku „Challenge“ v roce 1934 to dalším vítězstvím znovu potvrdili jejich nástupci kapitán Jerzy Bajan s mechanikem Gustawem Pokrzywkou.¹⁵ Od triumfu Żwirka a Wigury k jejich tragické smrti uplynula jen osudově krátká chvíle. Stali se skutečnými národními hrdiny své doby a jejich smrt tento fakt ještě více zvýraznila.

Jistě tu ovšem spolupůsobila i ona všem lidem společná, věčná a povznášející legenda o Ikarovi. Česká strana přijala zprávu o katastrofě s mimořádnou pozorností a neličeným pohnutím plynoucím zvláště z faktu, že k nehodě došlo na území Československé republiky a při letu na mítink do Prahy, kde se již chystaly přípravy na slavnostní uvítání leteckých mistrů. Dokonce Polední ostravský deník, obvykle Polákům nepřilíš nakloněný, v oněch dnech uváděl: „*Celé Československo, zvláště letecké kruhy a vojenské, želí ztráty, která postihla spřátelený stát republiku polskou tragickou smrtí kapitána Fr. Żwirka a inž. Wigury. /.../ I náš list, který se živě zajímal o rozvoj polského letectví a ze srdce přál každé zasloužené vítězství kapitánu Żwirkovi, hrdinovi vzduchu, projevuje Polsku upřímnou soustrast nad tragédií, která polské letectví postihla.*“¹⁶ Rakve s ostatky letců doprovázela do Polska čestná rota česko-těšínské vojenské posádky v čele s velitelem podplukovníkem Jarošem a vojenská hudba pěšího pluku z Místku. Ve smutečním průvodu kráčeli další českoslovenští důstojníci včetně brigádního generála Melichara, který zastupoval ministra národní obrany a zemského vojenského velitele. Ministr národní obrany ČSR dr. Karel Viškovský zaslal maršálku Piłsudskému depeši s projevy soustrasti.¹⁷

Polský tisk tento přístup po zásluze oceňoval: „*Včera polsko-česká hranice neexistovala. /.../ Československé úřady učinily vše, co mohly, aby průvod byl co nejokázalejší. Česká armáda skládala polskému poručíkovi a polskému inženýrovi poctu, jako by to byli důstojníci jejich vlastní armády. Ba ještě více, účast českého národa překročila rámeček oficiální soustrasti, šablonového smutku. Nebyla uctěna jen památka důstojníka spřáteleného národa, byl vzdán hold hrdinovi. Je možno říci, že celá česká společnost sdílela smutek a žal.*“¹⁸ Objevovaly se i nepřilíš opodstatněné naděje, že prolitá krev upevní česko-polské bratrství: „*Je třeba říci otevřeně a poctivě, že české úřady zaujaly po katastrofě polských letců stanovisko hodné nejvyššího uznání. Nebyly činy žádné těžkosti v průjezdu polských delegací*

a komisí, polští důstojníci v uniformách byli vpuštěni na českou stranu. Bylo vidět, že tyto projevy sympatií nejsou nějak uměle vyvolané. Výraz bratrství se přinejmenším aspoň nachvíli stal něčím skutečným.“¹⁹

Je známou pravdou, že vojáci, možná kvůli specifčnosti svého řemesla, si mohou snadno porozumět, a o letcích to platí dvojnásob. Dokazuje to např. přijímání našich vojáků v Polsku po německé okupaci zbytku Československa, účast československých letců v obraně Polska v zářijové kampani či slavná postava hrdiny bitvy o Británii českého pilota Josefa Františka, který sloužil v polském letectvu. Lze proto pochopit vstřícný postoj armády a zvláště letců z brněnského aeroklubu k uctění památky polských letců, jenž přes vážné krize ve vztazích obou národů a států přetrvával.

Českoslovenští letci měli svým polským kolegům zprvu co závidět. Účastnili se sice už I. ročníku „Challenge 1929“ v Paříži, kde F. Klepš na Avii BH-11B „Antilopa“ dosáhl 7. místo, ale další dva piloti (V. Vlček a J. Novák) závod nedokončili. V roce 1930 českoslovenští piloti nestartovali. Na Żwirkově vítězném „Challenge 1932“ obsadili major Josef Kalla, šéfpilot Jan Anderle a major František Klepš pouze 12., 19. a 21. místo, kapitán Josef Mareš havaroval v Itálii. Kromě Klepše, který měl licenční stroj Breda s českým motorem, startovali všichni na letounech Praga BH-111 firmy Avia.²⁰ Na Bajanově vítězném „Challenge 1934“ to už bylo trochu lepší – Ambruš, Anderle a kapitán V. Žáček se umístili na 4., 8. a 14. místě.²¹ Ambruš a Žáček letěli na českých strojích Aero A-200, Anderle měl stejný stroj jako vítězný Bajan, polský RWD-9, ale s českým motorem. Už téhož roku se však mezi světovou leteckou elitou prosadil letecký akrobat a vítěz četných mezinárodních soutěží podporučík František Novák, nazývaný „králem vzduchu“.²² V této souvislosti stojí ještě za zmínku náhodná, ale symbolická shoda okolností spočívající v tom, že právě 12. září 1932, tedy v den, kdy převáželi ostatky polských letců z Těrlicka do Těšína, se v Praze narodil Ladislav Bezák, první československý mistr světa v letecké akrobacii.²³

Bezprostředně po tragédii se spontánně zrodil záměr na vybudování pomníku polským letcům a vznikl výbor, který se realizace této myšlenky ujal. Po kontaktech místních polských činovníků s vedením Moravského aeroklubu v Brně měl být společnými prostředky vybudován letecký pomník jako symbol piety i česko-polského porozumění. I když olomoucký sochař Julius Pelikán takový pomník zhotovil, k jeho odhalení došlo až v roce 1950. Památné místo smrti polských letců se totiž ve druhé polovině třicátých let stalo spíše symbolem polsko-českých nacionálních střetů,

jež vyvrcholily úředním zákazem slavností v září 1935.²⁴ Za války němečtí okupanti areál Žwirkowiska zdevastovali a pokáceli i památné smrky poškozené při katastrofě. Po válce byl památník opět obnoven a pietně upraven. Na blízkém Kostelci byl v roce 1994 vybudován Polský dům Žwirka a Wigury, v němž je i muzejní expozice k uctění památky obou letců.

U příležitosti 70. výročí tragédie se v Těrlicku na Kostelci konala 14. září 2002 vzpomínková

slavnost s účastí nejvyšších představitelů Senátu České i Polské republiky, velvyslanců obou zemí, hejtmana a vojvody obou sousedních regionů a mnoha místních obyvatel, především Poláků, pro něž je památka Žwirka a Wigury dosud živá. To se bohužel sotva dá říci o dnešní české veřejnosti, dokonce o veřejnosti odborné.²⁵ Bylo by však jenom k naší škodě, kdybychom svou paměť o tragický příběh polských letců zbytečně ochudili.

POZNÁMKY:

- 1 *Jak jsou vítáni odvážní letci v cizině*. Polední ostravský deník (dále jen POD), 10. 9. 1932.
- 2 Slovo „challenge“ znamená v angličtině i ve francouzštině „výzvu“ a stalo se označením všech závodů o získání putovní ceny či poháru (challenge trophy, challenge cup). Informace o průběhu soutěží „Challenge“ podle Przywara, J.: *Wielki turniej lotniczy Challenge*. In: *Żwirkowisko. Czeski Cieszyn 2002*, s. 20-26; *Żwirko, H.: Franciszek Żwirko*. 2. vyd. Warszawa 1988, s. 265-270.
- 3 *Polský letec zvítězil v okružním letu Evropou*. POD, 29. 8. 1932.
- 4 Blíže viz Przywara, J.: *Wyborowy pilot kapitan Franciszek Żwirko*. In: *Żwirkowisko, Czeski Cieszyn 2002*, s. 10-13; týž: *Utalentowany konstruktor inżynier Stanisław Wigura*. Tamtéž, s. 14-16.
- 5 *Żwirko, H.: c. d.*, s. 150-151.
- 6 Blíže viz Przywara, J.: *Start do wieczności*. Tragedia Żwirki i Wigury. In: *Żwirkowisko, Czeski Cieszyn 2002*, s. 30-34.
- 7 *Ostatnia droga śp. por. Żwirki i inż. Wigury*. Ilustrowany Kurier Codzienny (dále IKC), 15. 9. 1932.
- 8 *Katastrofa letadla s Hudchinsonovou rodinou na moři*. POD, 12. 9. 1932.
- 9 *Balon francouzských letců zahánán bouří do Německa*. POD, 13. 9. 1932.
- 10 *Prudká bouře nad severním Německem*. POD, 13. 9. 1932.
- 11 *W kręgu burz i katastrof*. IKC, 15. 9. 1932.
- 12 *Pilot Tichopád skončil*. POD, 12. 9. 1932. Bylo mu 32 let a pocházel ze Staré Bělé.
- 13 *Tragické letecké neštěstí v M. Ostravě*. POD, 9. 9. 1932.
- 14 *Devět letadel doprovázelo mrtvé polské letce k hranicím*. POD, 13. 9. 1932; *Poslední cesta ostravského propagátora letectví insp. Tichopáda*. POD, 14. 9. 1932.
- 15 Jako druhý se umístil další Polák – Stanisław Płonczyński s mechanikem Stanisławem Ziętkem. Obě posádky letěly na stroji RWD-9. Příští ročník „Challenge“ měl v roce 1936 organizovat opět Aeroklub Polska, ale Mezinárodní letecká federace v září 1935 rozhodla z důvodu vysokých nákladů další soutěže již nepořádat.
- 16 *Sportovní letadlo polského letce Żwirka se zřítilo na Těšínsku*. POD, 12. 9. 1932.
- 17 *Devět letadel...*, c.d.
- 18 *Padly slupy graniczne...* IKC, 15. 9. 1932.
- 19 *Sosny rozdarte - masz śmierci Żwirki i Wigury*. Braterstwo przez krew. IKC, 15. 9. 1932.
- 20 *Polský letec zvítězil...*, c.d.
- 21 *Kapitán Ambruš není úplně spokojen*. POD, 15. 9. 1934.
- 22 Na mítinku letecké akrobacie v Paříži v červnu 1934 obsadil čtvrté místo, v roce 1935 zvítězil na soutěžích v Lisabonu, Praze a Bukurešti, stejně jako v roce 1937 v Curychu. Zemřel v exilu 30. dubna 1940 ve Francii a posmrtně byl povýšen do hodnosti plukovníka. V srpnu 2002 byly jeho ostatky převezeny do vlasti a pietně uloženy na hřbitově v rodné obci Sokolec u Poděbrad. Viz ELIÁŠ, V.: *Poslední let krále vzduchu*. Národní osvobození, 2002, č. 22, s. 8.
- 23 Stal se mistrem světa v roce 1960.
- 24 Blíže viz Borák, M.: *Żwirkowisko. Przemiany symbolu*. In: *Żwirkowisko, Czeski Cieszyn 2002*, s. 84-114.
- 25 Viz např. Baďura, J.: *Lidé si připomněli tragickou havárii dvou polských pilotů*. Mladá fronta DNES 14. 9. 2002, s. D1-2. Autor cituje jistého těšínského historika, který tvrdí, že Žwirko a Wigura při svém tragickém letu letěli z Prahy (zatímco ve skutečnosti letěli do Prahy přes Brno) a vraceli se z Paříže, kde zvítězili v rychlostním závodě (stalo se tak v Berlíně) na letadle typu LOS (šlo o typ RWD-6, letouny Łoś byly vyráběny až mnohem později) atd.

Próza polských autorů v ČR po roce 1990

Libor Martinek

Vztah centra a periferie, který je dynamizujícím momentem regionalistických hnutí, se výrazně liší v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Vezmeme-li v úvahu, že regionalismus představuje reakci na rozhodující postavení centrální reprezentace, pak se na Moravě a ve Slezsku nemusí regiony příliš vymezovat v konfrontaci s centrem (Prahou), kdežto pro

Čechy – zdá se – je tento problém důležitější vzhledem k postavení Prahy již od obrozeneckých dob.¹ Pak je další otázkou k zamyšlení, čím je regionalismus vyvoláván. Zda touto konfrontací nebo snahou zachytit specifické rysy regionu. Tedy zda je vyvolán konfrontačním pocitem, nebo reflexí jistého území a vztahem k němu.

Profil Ostrava, 1972

Formulujeme-li v úvodu svého příspěvku **tezi** o přesahu tvorby současných spisovatelů z českého Těšínska pocházejících z prostředí polské národnosti menšiny do širšího národního a nadnárodního literárního a kulturního kontextu, nelze nevidět, že souvislost jejich literární tvorby nemá s předválečným, do sebe poněkud uzavřeným a etatistickým regionalismem v současnosti příliš mnoho společného. Polská literatura vznikající na českém Těšínsku od 20. let 20. století se musela vyrovnávat s mnoha společenskými i kulturně-politickými zlomy, jež tvoří podmínky pro literární vývoj, a zásahy, jež literární vývoj deformují, takže sama zápasila s problémy uměleckého a společenského prostředí, do něhož vstupovala, a který podmiňoval i procesy sémiotizace literárního díla. Kontextová vázanost typická pro literaturu vznikající v době totalitního režimu (řečeno s Petrem A. Bílkem) má paralelu v kontextuální vázanosti regionální literatury na společenské a přírodní prostředí, důvěrně známé jen zasvěceným. Je proto třeba při výzkumech literatury v regionech odlišit díla s tzv. regionálním „principem“ a díla s pouhým regionálním „aspektem“ tvorby (v intencích názoru Petera Liby), které do jisté míry určují i uměleckou hodnotu těchto děl a podmiňují recepční dispozice a horizonty očekávání čtenářů.

Region není jenom zobrazovaná objektivní kategorie podmínek literatury nebo životní prostor autora, ale faktor formující i některé literární druhy a žánry, jež ve své poetice obsahují topografické zřetele. Speciální pozornost při výzkumu regionální literatury je proto zapotřebí věnovat pověstí, pohádce, pamětem, tzv. memoárově laděné poezii, literatuře faktu atd. Pokud jde o námi sledovaný region českého Těšínska, pak nelze nevidět, že polská národnostní menšina ve svých kulturních projevech vytváří také jisté literární prostředí. S konkrétní literární školou jsme se zde sice nesešli (většinou jde o odvození literárních vzorů z národní literatury, přičemž zejména v 60. letech zde výrazně působil, pokud jde o poezii, vzor Tadeusze Różewicze), avšak region českého Těšínska má svým historickým vývojem, etnografickou charakteristikou i přírodními zvláštnostmi mnoho společného s polskými „kresy“, které výrazně ovlivnily tematický a ideový substrát moderní polské literatury.

Po druhé světové válce se polská literatura českého Těšínska ocitla v komplikované situaci, neboť větší část historického těšínského Slezska byla připojena k Československu, což bylo v protikladu s tradičními touhami zdejší polskojazyčné literatury, jež viděla svůj mimoestetický (didaktický a ideový) úkol v tom, že napomůže jeho obyvatelům, hlásícím se k polské národnosti, do

země zaslíbené – do Polska. Literatura psaná polsky na českém Těšínsku přišla po válce o některé významné osobnosti. Básník, prozaik a překladatel (mj. Jiřího Wolкера a Vojtěcha Martínka) Adolf Fierla (1908-1967) zůstal v Anglii, dramatik Karol Berger (1894-1953) v Polsku. Jiní tvůrci, mezi nimiž vynikli Paweł Kubisz (první léta po válce strávil v Lodži), Gustaw Przewczek (1913-1974) a debutující Henryk Jasiczek (1919 až 1976), se museli dané situaci přizpůsobit. Padesátá léta přinesla ještě vystoupení několika méně výrazných talentů, jako byli básník Józef Krzywoń (1922-1990), prozaička Anna Zawadzka (nar. 1921)² a Karolina Ruszówna, autorka pohádek pro děti, která rozšířila spektrum své tvorby sbírkou religiózně laděných básní *Pod otwartym niebem* (Bystřice n. O., Společnost Chrześcijańska ze Zborem Śląskiego Kościoła Ewangelickiego A. W. 2000)³.

V 60. letech nastupuje nová a výrazná generace almanachu *Pierwszy lot* z roku 1959. Patří sem Wilhelm Przewczek (nar. 1936), Władysław Sikora (nar. 1933), Bronisław Bielan (nar. 1936), Bronisław Procner (nar. 1929), už nežijící Wiesław Adam Berger (1926-1998), Adolf Dostał (1941-1963), Janusz Gaudyn (1935-1984), Wanda Górska-Bergerowa (1928-1990), Ernest Korpak (1933-1966), Alojzy Mainka (1929 až 1984), Władysław Młynek (1930-1997) a po vzniku Grupy Literackiej 63 v Třinci také Gustaw Sajdok (nar. 1935), Jan Pyszko (1925), Marie Chraścínová (nar. 1942), Kazimierz Jaworski (nar. 1940) aj.

Autoři almanachu *Pierwszy lot* vnesli do jednolitého a jakéhosi „postregionálního“ literárního prostoru nové a odlišné umělecké tendence. Po odmítnutí svazujících estetických norem literatury 50. let a zjednodušené podoby regionalismu navázali buď na poezii generace „Współczesności“ v Polsku nebo na zkušenosti literatury meziválečného období, zejména avantgardy, autentičnosti, civilismu a jiných proudů. Nevyhýbali se ani vlivům moderních tendencí ve světové literatuře, které byly v Československu popularizovány v době částečného uvolnění kulturní politiky od počátku 60. let. Šlo zejména, zůstane-li u prozaiků, o autory jako Babel, Hemingway, Šolochov, Steinbeck, z polské literatury to byli zejména Adolf Rudnicki, Kazimierz Brandys a Jerzy Andrzejewski. Došlo k rozbití úzkého kulturního povědomí a k navázání kontaktů s českými a polskými literárními středisky.

Svým umělecky suverénním vystoupením autoři almanachu *Pierwszy lot* překonali ohraničenost regionální tvorby, avšak z velké části je postihl zákaz publikování na počátku tzv. normalizace po roce 1969. V polovině 70. let nastupuje

generace antologie *Światłocienie* (1976), z níž se dále a soustavněji věnovali literární činnosti Kazimierz Kaszper (nar. 1946), Jan Daniel Zolich (nar. 1948) a Tadeusz Wantuła (nar. 1950). Kaszper nedávno zúročil materiály ze svého dlouholetého novinářského působení v *Głosu Ludu*, *Zwrotu*, *Głosu Ziemi Cieszyńskiej* a vydal soubor rozhovorů s významnými osobnostmi kulturního života slezského Těšínska a reportáží z důležitých či přelomových kulturních, politických a společenských událostí v regionu pod názvem *Ziota na kamieniu* („Byliny na kameni“; Český Těšín 1999).

Další výrazná literární generace nastupuje v polovině 80. let, kdy v r. 1985 vychází v ostravském Profilu almanach poezie a prózy *Spotkanie*, v němž se objevila tvorba Janiny Borowské, Franciszka Hennera, Piotra Horzyka, Stanisława Jedzoka, Haliny Klimszové, Franciszka Nastulczyka, Ireny Orszulikové, Lecha Przewczka, Lucyny Przewczkové, Renaty Putzlacherové, Jacka Sikory, Leszka Wronky aj. K nejmladší generaci debutující v almanachu poezie a prózy *Budka psa Burka* (1994), narozené v polovině 70. let, přičemž jde většinou o někdejší studenty polského Gymnázia v Českém Těšíně, patří autor tři sbírek poezie (psaných ovšem v češtině) – Bogdan Trojak (nar. 1975).

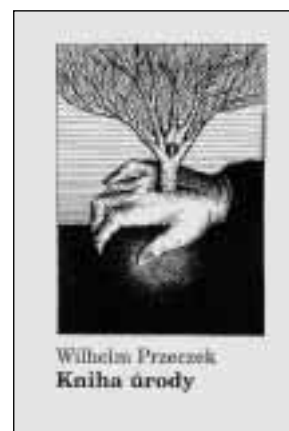
Na základě smlouvy s Hlavní výborem PZKO (Polského kulturně – osvětového svazu) Krajské vydavatelství v Ostravě převzalo na začátku roku 1960 závazek publikování tvorby spisovatelů „píšících polsky“, jak se tehdy oficiálně uvádělo. Pokud jde o produkci v polském jazyce, pak v době svého fungování Profil (tento název vydavatelství přijalo v r. 1965) vydal 31 kalendářů, 20 sbírek poezie, 20 souborů prózy (včetně děl psaných v nářečí), reportáží a vzpomínek, 2 odborné publikace, dvě sbírky pro děti, 2 publikace informativního charakteru prezentující činnost PZKO a *Kuchnię śląską* („Slezskou kuchařku“) Emilie Kořderové. Některé publikace se dočkaly několika reedic. Je třeba také přiznat, že ne všichni polští spisovatelé z českého Těšínska měli možnost tisknout v Profilu a nebylo to z důvodů ryze uměleckých, ale především politických. Přesto je třeba ocenit vydavatelskou aktivitu Profilu, který také dbal o dobrou ediční úroveň publikací. Ilustrace a projekt obálky polské edice byly většinou svěřovány polským umělcům z českého Těšínska z Literárně umělecké sekce PZKO. Posledním titulem polské edice Profilu s číslem 78 byl *Kalendarz Śląski* („Slezský kalendář“, 1991). Po zániku Profilu převzal na sebe závazek vydávání tradičního *Kalendarze Śląskiego* hlavní výbor PZKO. Ten vydal také knihu historika Mečislava Boráka *Symbol Katynia* („Symbol Katyň“, 1991),

obsahující dokumentaci týkající se obětí táborů a vězení v SSSR z řad obyvatel českého Těšínska. Folklorista prof. Daniel Kadłubiec a Ilona Frydová vydali soubor literární tvorby polských dětí z českého Těšínska *Raz, dwa, trzy, wychodź ty!* (1993). Náklady publikací PZKO se pohybují od 500 do 1000 kusů, pouze *Kalendarze Śląskie* jsou vydávány v počtu do 5000 kusů.

Kongres Poláků v ČR s přispěním Městského úřadu v Českém Těšíně vydal v r. 2002 v redakci kolektivu redaktorů sborník referátů z vědecké konference „Polacy na Zaolziu 1920-2000 Poláci na Těšínsku“. Stejnomenou publikaci lektoroval Daniel Kadłubiec. Témata příspěvků ve sborníku mají převážně historické zaměření, nechybí však ani studie na téma literárně-uměleckého života na tzv. Záolží (Władysława Sikory) a společenského života polské národnostní menšiny v posledním desetiletí 20. století (Danuta Branné).

V roce 1992 vzniklo soukromé vydavatelství OLZA, které se nezabývá pouze vydáváním tvorby autorů z českého Těšínska píšících polsky a publikací tematicky spojených s tímto regionem, ale také knih, jako jsou například školní příručky, objednaných různými institucemi. Kromě toho OLZA zajišťuje také vydávání novin v polském jazyce *Głos Ludu* a časopisu pro děti *Nasza Gazetka*. Zůstaneme-li u prózy, pak z populárněvědných titulů vyšla v OLZE práce Oswalda Guziura a Mieczysława Starczewského *Lido i Stragan* (1992), v níž byla poprvé popsána účast Slezanů v Zemské armádě (Armii Krajowej). Jerzy Nikodem vydal v OLZE vlastním nákladem kroniku svého rodu pod titulem *Kronika XX wieku rodziny Nikodemów* (1993). Objevily se také příležitostné publikace jako *Klub Polski w Pradze* (1992), Antoniego Szpyrce *Z kart dziejów Bukowca* (1995) a turistický průvodce polského Towarzystwa Turystyczno-Sportowego „Beskid Śląski“ *Książeczka turystyczna* (1993). Z odborných publikací nelze přehlédnout česko-polskou publikaci historika Jaroslava Pánka *Češi a Poláci v tisíciletých dějinách – Czesi i Polacy w tysiącletniej historii* (2002). Náklady sbírek poezie v Olze se pohybují od 300 do 800 kusů, jiné publikace populárně naučného charakteru nepřekračují 1000 kusů, pouze slovník „záolžanských“ spisovatelů s připojenou antologií ukázek z jejich tvorby *Pisarze Zaolzia* (1992) a *Lido i Stragan* dosáhly nákladu 5000 kusů. Ediční a grafická úroveň OLZOU vydávaných knih ne vždy splňuje vyšší nároky, ovšem to je dáno především omezenými finančními prostředky na tisk.

Svou vydavatelskou činnost udržuje Grupa Literacka 63 vydávající své publikace pod vedením a s finanční podporou Kulturního

Olza Český Těšín

Olza Český Těšín, 1997

domu Třineckých železáren. Většinou je vydávána poezie, a to v nevelkém rozsahu, neboť jednotlivé tituly nepřekračují dva vydavatelské archy a nemají pevnou vazbu. Často bývají ilustrovány pracemi grafiků z Těšínska.

Specifickým případem jsou knihy spisovatelů polské národnostní menšiny v ČR, avšak vydávané v Polsku. Velkým význam měla tato skutečnost především v 70.-80. letech, kdy se někteří spisovatelé z českého Těšínska písíci polsky ocitli u nás na indexu. V polských vydavatelstvích se v letech 1979-1989 ukázalo na 20 titulů těchto autorů. Zájem o tvorbu polské menšiny v ČR neustal ani po roce 1990, a opět je dán spíše osobními kontakty na editory a nakladatele. V Polsku vyšlo v 90. letech přes 20 titulů, z nichž žánrově nejčastěji je zastoupena poezie. Na objednávku Polské informační agentury historik Stanisław Zahradnik a pracovník zmíněné agentury Marek Ryczkowski připravili historicko-publicistickou knihu *Korzenie Zaolzia* („Kořeny Záolží“, 1992). V literární tvorbě polských autorů z českého Těšínska se tak objevila nová forma – tematicky specifikovaná publikace objednaná u konkrétních osob. (Podobně tomu bylo i v případě vydání obsáhlé odborné publikace *Polská národnostní menšina na Těšínsku a v České republice /1920 až 1995/* kolektivu autorů pod vedením Daniela Kadlubce, kterou vydala Ostravská univerzita v roce 1997). Do edic spisovatelů polské národnostní menšiny v ČR vydaných v Polsku lze započítat i druhé vydání Kubiszova *Pamiętnika starego nauczyciela* („Deníku starého učitele“; 2. vyd., 1994) zásluhou Jana Pyszka (běží o shodu jmen s jablunkovským básníkem Janem Pyszkem), žijícího od poloviny 50. let ve Švýcarsku. Kniha měla náklad 3000 kusů v měkké obálce, 300 kusů v tvrdé obálce a 30 kusů vázaných v kůži.

Kromě toho polští autoři vydávají své knihy také v českých soukromých vydavatelstvích v ČR. Například v roce 1992 vydala Česká národní rada v Praze knihu v české a polské verzi *Přehled dějin Těšínského Slezska – Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego* obsahující práce českých historiků doplněné o kritický komentář historiků z českého Těšínska Jana Rusnoka a Stanisława Zahradnika, který ji doplnil o *Struktura narodowościowa na Zaolziu według wyników spisów ludności (1880 – 1991)* (Národnostní struktura na Záolží podle sčítání lidu 1880 až 1991), jež byla posléze samostatně zveřejněna v Třinci v r. 1991. K populárním knižním titulům pak náleží *Cudowny chleb i inne godki śląskie* („Zázračný chléb a jiné slezské povídky“, 1. vyd. Varšava 1984, Karviná 1996) Józefa Ondrusze, obsahující těšínské povídky, pohádky a pověsti.

Kniha vyšla v Polsku dokonce i v edici vydané Braillovým písmem.

Po roce 1990 jsou také novým jevem ve vydavatelském životě knihy vydávané vlastním nákladem autora. (Fenomén tzv. samizdatu za totalitního režimu byl vyvolán především ideologickým dozorem nad kulturou a cenzurou, proto pro ně nelze užívat termín „samizdat“.) Jejich počet, náklady a ediční úroveň jsou velmi různé. Umělecky závažnějším počinem bylo vydání povídky *Marienbad* („Mariánské lázně“, 1995) Wiesława Adama Bergera, jenž měl v té době za sebou již několik souborů povídek, za sponzorské účasti Polského domu v Ostravě. Urszula Czudeková vydala v reedici prózu svého otce Adama Wawrosze (1913-1971) *Z Adamowej dzichty* („Z Adamovy nůše“, 1977, 1994) psanou v nářečí. Povídky v nářečí vydala také aktivní propagátorka beskydské lidové kultury Aniela Kupcowa (nar. 1920) *Połotanie żywobyćci* („Zalátané živobyťci“, 1997) s podporou Kongresu Poláků v ČR. Dodejme, že edice folklorní slovesnosti vycházely již dříve. Opomenout nelze Młynkův sběr povídek z okolí beskydské osady Kamienite *Śpiewające zbocza* („Zpívající úbočí“, Ostrava, Profil 1989). Vychází také celá řada příležitostných publikací vydávaných školami, obcemi a jinými institucemi u příležitosti nejrůznějších výročí nebo kulturně – osvětových událostí. Většinou mají také omezený počet čtenářů.

Po roce 1990 se zvětšuje rovněž počet překladů do češtiny z tvorby polsky písíciých spisovatelů z českého Těšínska. Prim zde vede Wilhelm Przewczek, kterému vyšlo kolem deseti sbírek poezie i povídek v kvalitních překladech zejména Ericha Sojky, Vlasty Dvořáčkové, Heleny Stachové, Jindřicha Zogaty a autora tohoto příspěvku.

Přes různorodost vydavatelských aktivit na českém Těšínsku tyto publikace většinou nepřesahují svým významem lokální recepční okruh. Soukromí vydavatelé mají problémy s distribucí knih za hranicemi regionu a příležitostným vydavatelům schází finanční prostředky na profesionální reklamu publikace. Literární večery spojené se křty knížek zdejších autorů nepřekračují ohlasem a významem region, informace v médiích se ohraničují na poznámky a recenze v *Głosu Ludu* a v kulturním měsíčníku *Zwrot*. Neexistuje jasná koncepce uvedení umělecky nebo odborně významnějších publikací na český a také na polský knižní trh, popřípadě na knižní veletrhy.

Pro lepší orientaci v současné knižní produkci z českého Těšínska existují aspoň bibliografické soupisy, zveřejňované po pětiletých cyklech. Zdejší polští spisovatelé, jak bylo zmíněno, publikují svou tvorbu často v Polsku, kde

lze informace tohoto druhu získat z databáze Biblioteki Narodowej ve Varšavě. U nás pak zejména z užitečného slovníku *W górę doliny. Zaolziańscy ludzie pióra* (Český Těšín, Olza 1992, red. W. Sikora). Hesla spisovatelů v češtině (především od Ireny Bogoczové) lze rovněž objevit v nedávno vydaném *Literárním slovníku spisovatelů severní Moravy a Slezska 1945 až 2000* (Olomouc – Ostrava, Votobia – Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity 2001) Ivy Málkové, Svatavy Urbanové a kolektivu. Informace od jednotlivých autorů nejsou vždy spolehlivé. Cenný soupis záolziaňské literární produkce provedla pracovnice polského oddělení Regionální knihovny v Karvině Helena Legowiczová.⁴ Na její zjištění také v tomto příspěvku zčásti navazujeme.

Zdá se nám neschůdné a nepřehledné sledovat zde rok po roku, co bylo kdy a kde vydáno a jak a kde kriticky reflektováno. Jako metodologicky schůdný postup se nám jeví spíš mapování, kteří autoři jednotlivých generačních seskupení polské literatury z českého Těšínska vstoupili po roce 1990 výrazněji do povědomí českých čtenářů. Nechceme čtenáře příspěvku zahltit přemírou údajů, takže upřednostníme knižně vydaná díla v polském a českém jazyce, přičemž upozorníme alespoň na překlady v českých periodikách.

Z generace autorů almanachu *Pierwszy lot* vešel do povědomí českých čtenářů zvláště Wilhelm Przewczek, jak už jsme naznačili na jiném místě příspěvku. Przewczek je především básníkem, autorem dvaceti básnických sbírek. Jeho román *Kazinkowe granie* (Varšava, IBS 1994) se posléze dočkal překladu jako *Hudba z nebe* (Opava, Optyś 1995) v překladu Ericha Sojky a Heleny Stachové, která rovněž přeložila povídky zahrnuté do dvou souborů *Břečťan a jiné strašidelné povídky* (Karviná, Gramma 1992) a *Bienále pivní pěny* (Albrechtice u Č. Těšína, SAK 1995). Román *Kazinkowe granie* obsahuje redakční poznámku zajímavou z hlediska širšího literárního kontextu a tématu knihy: „Oddajemy Państwu do rąk książkę dziwną i zarazem jedną z najlepszych, jakie powstały w polskiej literaturze, książkę o człowieku, który z własnej wyobraźni zrobił sobie azyl przed życiem zewnętrznym. Napisana piękną polszczyzną powieść Kazinkowe granie poniekąd przypomina magiczny realizm prozy latynoamerykańskiej...“ („Dáváme vám do rukou knihu zvláštní a zároveň jednu z nejlepších, jaké vznikly v polské literatuře, knihu o člověku, který si z vlastní fantazie učinil azyl před vnějším životem. Pěknou polštinou napsaný román Kazinkowe granie poněkud připomíná magický realizmus latinskoamerické prózy...“). Przewczekova tvorba je také po roce 1990 nejčastěji reflektována ze současných

autorů polské menšiny předními českými i polskými literárními kritiky.⁵ Recenze na jeho tvorbu vyšly v pražském Tvaru, Nových knihách, brněnském Hostu a Rovnosti, v denících Svoboda, Moravskoslezský den, Lidová demokracie, Hanácký kurýr a v časopise Alternativa a kromě toho vyšla řada ukázek z Przewczekovy prózy a poezie v českých literárních časopisech i na stránkách kulturních příloh deníků.

U Przewczekových próz ještě chvíli setrváme. Soubor povídek v polštině *Bluszcz* (Český Těšín, Olza 1995) obsahuje dvaadvacet povídek napsaných v letech 1983–1986. Autor v nich dokáže navodit zvláštní atmosféru, místy groteskní, přičemž povoluje uzdu své neobyčejné fantazii. Povídky vycházely nejprve na pokračování v *Głosu Ludu* v roce 1991. Zajímavé je, že povídky z tohoto souboru byly vydány v češtině ve dvou různých edicích, přičemž první z nich, *Břečťan a jiné strašidelné povídky*, vyšla dříve než originál.

Przewczekovy povídky se pohybují na hranici reálného a nereálného, pravděpodobnosti a nepravděpodobnosti. Projevuje se zde silně také autorův sklon k lyrismu, což u básníka nepřekvapí. Přívlastkem „strašidelné“, vyskytující se v titulu prvního souboru, autor probouzí čtenářovu zvědavost. Při četbě ovšem zjišťujeme, že texty povídek jsou spíše bizarní než strašidelné. Autor přivolává místopisné a časoprostorové reálie, avšak kompozice příběhu u něho působí jako něco, co se děje mimo reálnou skutečnost, a tím i mimo čas. Jako příklad lze uvést úryvek z povídky *Setřásání stínu*, jejíž děj se odehrává na české i polské straně Těšína: „V Besedě zní pijácký blábol, konečně zhaslo světlo v oknech kanceláří v Národním domě, ten teď spí soustředěn na domácí záležitosti. Objevil jsi něco významného. Už tam, v tom lokále. Stín kulhá. (...) Kličkuješ městskými uličkami, pokoušíš se ho setřást, setřepat. (...) Čekal na druhé straně mostu Přátelství a vykročil za tebou, teď po ulicích Českého Těšína.“⁶ Zvláštní kouzlo těmto povídkám dodává skutečnost, že se děj odehrává v pohraničí, v prostředí, kde vedle sebe žijí příslušníci různých národností. Pozorný čtenář brzy zjistí, že povídky jsou ukončeny pointou, která je sice na první pohled naprosto samozřejmá, vyúsťující z logiky příběhu, ale pokud bychom ji dali do závorek, a tím vyčlenili z narativního proudu, zdá se nám neobvyklá, zvláštní, jakoby příslušela spíše nějaké básni. Například povídka *Křivá věž vzpomínek*, jež se skládá ze sedmi částí, končí slovy: „Odcházíme. Vzdalujeme se svým záměřům. Amen.“⁷

Všechny povídky jsou psány v první osobě a tento fakt potvrzuje sblížení autora s vyprávěčem

ZLPC Třinec, 1992

ZGPZKO Český Těšín, 1993

v díle. První osoba je však také typická pro prozaický žánr črty, jenomže autorský vypravěč se často stylizuje do jiných postav nebo své kontakty s nimi přerušuje, což není črtě vlastní. Jde tedy o povídky, avšak značně neobvyklé, svědčící o promyšlenosti Przewczkovej tvůrčí metody, která se plodně utvářela v kontaktu s moderní polskou i českou prózou, přičemž bychom mohli zmínit zvláště analogii s prózami Oty Pavla.

Rovněž v případě Przewczkovej rozsáhlejší prózy *Kazinkowe granie* („Hudba z nebe“) se naskytá otázka, o jaký žánr se jedná. Je to román, novela nebo deník? Polský kritik Stanisław Srokowski knihu charakterizuje jako „román – román začínající nevinně...“ „Někdo si dělá poznámky, píše jistý druh deníku, jakýsi památník, pak zemře a jeho přítel ten notes najde“.⁸ Podobný vyprávěcí postup nalezneme popsán v knižním literárněvědném debutu Daniely Hodrové *Hledání románu* (1989). Autorka se zde zabývá fantasticko-filozofickým románem nazvaným *Rukopis nalezený v Zaragoze*, který je dílem polského spisovatele, historika a archeologa Jana Potockého (1761 – 1815). Můžeme také uvést názor dalšího kritika, tentokrát českého původu, Štěpána Vlašína. Ve své recenzi se domnívá, že jde o „složitou a náročnou novelu“⁹. Ladislav Muška *Hudbu z nebe* nazývá „románem pikareskním v tradici Jakuba fatalisty, bohatší o nové postupy, o vědoucejší filozofii a o tušení hlubších tajemství života a tvorby“¹⁰. Jisté však je, že kniha se podobá lyrické biografii a také deníku napsanému „pro dva hlasy“. Z toho plyne, že Przewczek napsal vlastně jakýsi fabulovaný intimní deník, jehož hlavní myšlenkou je poznání, že člověk přes svou osamělost dokáže tvořit hodnotnou literaturu (v tomto případě se hlavní hrdina soustřeďuje na psaní poezie).

Je také zajímavé, že román *Kazinkowe granie* byl ve čtenářských kruzích na českém Těšínsku vnímán jako román tzv. klíčový – roman à clef. Například grafik Liberda se skrývá pod jménem Berlinda nebo fotograf Byrtus zde vystupuje jako Rybtus.

Básník, prozaik a překladatel Władysław Sikora, m.j. autor souboru povídek *Skrzyżowanie* (1969; společně s W. Przewczkem), esejů *Wielokropki* (1982) a románu *Za ojcem idę* („Jdu za otcem“, 1984), je autorem pozoruhodného souboru vzpomínkově laděných próz *Ojcowizna* („Otčina“, 1998), které představují umělecké zhodnocení jeho zkušeností a názorů na téma jeho malé vlasti – Beskyd a jejich obyvatel. Už ve vstupním mottu „Idzie o odkrywanie cywilizacyjnych korzeni europejskiej wspólczesności“ („Jde o odkrývání civilizační kořenů evropské současnosti“) informuje o předpokladech, kterými se řídil, když psal tuto knihu. Ve druhé linii

těchto próz sledujeme autorův pokus o vykročení za hranice rodného regionu, do širokého prostoru Karpat. V tomto okamžiku se z kronikáře a prozaika stává badatel zkoumající vrstvy jejich dějin, etnografie, jazyka a literatury.

Jako edice *Tvary* časopisu *Tvar* vyšel *Marie-nbad a jiné povídky* Wiesława Adama Bergera v překladu Ericha Sojky a dvě Bergerovy povídky byly publikovány vedle nekrologu (z pera autora tohoto příspěvku) tohoto polsky píšícího spisovatele z Ostravy v témže pražském literárním časopise.¹¹ Bergerova meditativní lyrická próza, vycházející rovněž z české literární inspirace, obsahuje četné fantastické prvky a tematicky se často vrací ke konfrontaci válečných let, jež autor prožil ve Francii, a poválečné doby.¹² Literární kritika ho dokonce řadí mezi autory silně poznamenané svébytnou poetikou díla Bohumila Hrabala.

Syn Wilhelma Przewczka Lech Przewczek (nar. 1961) je bilingvním spisovatelem, v češtině vyšly jeho aforismy *Střípky (100+1 aforismů)* (Albrechtice u Č. Těšína, SAK 1995), sci-fi povídky *Strach z modré trávy* (Český Těšín, A. Sochor jr. 1996). Svými aforismy je také zastoupen v knize *Postřehy – 333 aforismů pro dobrou náladu* (Praha, GUMRUCH 2000) spolu s aforistickou tvorbou Ladislava Mušky a Jiřího Poláčka.¹³ Kromě toho se věnuje psaní sci-fi povídek v češtině. Řada povídek vyšla v různých sobotních přílohách deníků, ale některé vyšly také ve sborníku *Česká povídka*.¹⁴

Novinář závodního časopisu Třinecký hutník, prozaik, divadelní kritik a překladatel Kazimierz Jaworski vydal soubor povídek *Granice* („Hranice“, 1990). Kromě četných publikací povídek v časopisech mu vyšel soubor povídek již v roce 1981 a nese název *Złomowisko* („Sklady odpadových surovin“). Soubor *Granice* je zajímavý svou hlubokou reflexí multietnického charakteru regionu i hledáním osobní identity spisovatele v příhraniční oblasti. Autor často čerpá náměty i ze zážitků z dětství v rodném kraji. Tak v titulní povídce „Granica“ vystupuje dvanáctiletý chlapec, který poslouchá vyprávění svého dědy, jenž mu byl vlastně i otcem, a který zahynul ve válce. Vydali se navštívit dědova bratra žijícího v Polsku. Chlapec má poprvé v životě překročit státní hranici, jejíž smysl nedokáže pochopit. Na dědovo vysvětlení reaguje: „A czy to dobrze, że jest granica?“¹⁵ (A je to správné, že existuje hranice?). Vždyť je to jen obyčejný most a závory jako na železničním přejezdu. „Nie taka straszna ta granica, pomyslał, ale po co ona ludziom?“¹⁶ (Ta hranice není zase tak hrozná, pomyslel si, ale k čemu je lidem?). I jiné Jaworského povídky obsahují pojem hranice, ale je to hranice jiné kvality –

hranice mezi lidmi, hranice v čase a prostoru v souvislosti s lidským životem, hranice, kterou může překročit jenom vzpomínka. Formálním experimentem je povídka „W poszukiwaniu czasu“ („V hledání času“), kterou tvoří jeden dlouhý proud myšlenek, jedna nepřerušovaná věta. Filozofický ráz povídky je dán představou, že život je nití stále se odvíjejícího klubíčka a smrt je jeho úplné rozvinutí, čili neexistence klubka. Vypravěč se ocitá v ruském přístavním městě Oděse, kam se vydal hledat ztracený čas, avšak ne tak docela svůj vlastní, jako spíše čas přivlastněný si četbou knížek, v tomto případě Buninových. „... a może jestem wiecznym poszukiwaczem straconego czasu, w dodatku cudzego, chociaż bliskiego mi pisarza...“¹⁷ (...snad jsem jen věčným hledačem ztraceného času, ke všemu ještě cizího, i když přesto mi blízkého spisovatele...). Vypravěč hovoří o svém dosavadním životě jako o nudném obstarávání si živobytí, při čemž sní o literární budoucnosti. Touží žít ve stejné atmosféře, potkávat stejné lidi jako kdysi Bunin. Ve svém očekávání je však zklamán. Odlétá z Oděsy a za jeden sluneční úpal daruje sebrané Buninovy spisy v originále rusistce zblázněné do Bunina. Hranici mezi těmito lidmi tvoří různé životní zkušenosti, generační příslušnost, doba i pohled na svět.

Z důvodu průzkumu jednotlivých prozaických žánrů z tohoto okruhu polské slovesnosti by bylo vhodné se ještě zmínit o dvou memoárových publikacích z doby 2. světové války vydaných

v OLZE: Władysław Martynek vydal svůj *Pamiętnik Sybiraka* („Deník Sibiřana“, 1997) a Franciszek Szopa knihu vzpomínek *Większość nie przeżyła* („Většina nepřežila“, 1999).

Českým čtenářům dosud chybí k seznámení s tvorbou polských spisovatelů z českého Těšínska jak antologie prózy, tak poezie z dekády 1990 až 1995. Konstatovali jsme rovněž, že doba tzv. normalizace se projevila na individuálních osudech místních spisovatelů, případně poznamenala reflexi jejich děl v československém i v zahraničním, tj. zejména v polském, měřítku. Odborná literárněhistorická reflexe této slovesnosti bývá sice často limitována přístupem k materiálům mnohdy druhé až třetí kvality a zabývá se ponejvíce krajem podmíněnými autory, představuje však první stupeň literární syntézy, tedy časově komplementární pandán k syntéze nejprve slezského a později i celonárodního písemnictví, jak polského, tak jednoho specifického komunikačního okruhu literatury a kultury v České republice. Zcela jednoznačně se ukazuje nezbytnost a důležitost této výzkumné činnosti, mají-li se vytvořit systematické práce z dějin Slezska, které doposud u nás z různých příčin absentují, a spolu s nimi monografické práce z oblasti literatury, po nichž se stále hlasitěji volá na odborných fórech. Ve svých výrazných tvůrčích osobnostech představuje polská literatura vznikající v regionu českého Těšínska důležitou složku a součást literární tradice Slezska.

Ostrava - Praha, 1992

POZNÁMKY:

- 1 K tomu paralelně přistupuje srovnání s regionalismem francouzským, který se tradičně týká vztahu jednotlivých departamentů k Paříži od Velké francouzské revoluce, s postavením regionů ve Švýcarsku – kantonalismus, v Německu nebo Polsku, kde není kulturní centralismus prvořadým problémem.
- 2 Oživení odborného, literárněhistorického zájmu o Zannu Zawadzku představuje studie Zofie Tarajto-Lipowské *Powieść Anny Zawadzkiej „Ku nowym dniom“ jako proza feministyczna*. In: Současné kontakty české a polské literatury – Współczesne kontakty literatury czeskiej i polskiej. Opava: Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě, 2001, s. 45-51.
- 3 Sikora, W.: *Pod otwartym niebem*. Głos Ludu, 23. 11. 2000.
- 4 Legowicz, H.: *Wydawnictwa Zaolziańskie po roku 1990*. In: Wątra. Red. E. Rosner. Bielsko-Biala – Cieszyn: Urząd Wojewódzki w Bielsku-Białej – Uniwersytet Śląski – Filia w Cieszynie, 1997, s. 103-115.
- 5 *Poezja na pograniczu metafizyki* (W. Przewczek: Notatnik liryczny 1985 – 1990). Zwrot, 1991, č. 11, s. 63-64; *Przeżycie kształtu* (W. Przewczek: Promlčený pocit štěstí). Zwrot, 1992, č. 8, s. 69-70; *Břečtan jako alegorie* (W. Przewczek: Břečtan a jiné strašidelné povídky). Svobodné slovo, 49, 1993, č. 41, s. 6; *Hledač podstaty slov* (W. Przewczek: Dym za paznokciami). Moravskoslezský den, 4, 1993, č. 137, s. 10; *Własnymi drogami* (W. Przewczek: Příliš pozdní milenec). Awers, Ogólnopolski Kwartalnik Literacko-Społeczny, 3, 2000, č. 1-2 (6), s. 11-12.
- 6 Przewczek, W.: *Břečtan a jiné strašidelné povídky*. Přel. H. Stachová. Karviná: Gramma, 1992, s. 4-5.
- 7 Tamtéž, s. 30.
- 8 Srokowski, S.: *Nowy Przewczek - „Kazinkowe granie“*. Warszawa: IBIŚ, 1994.
- 9 Vlašín, Š.: *Rafinovaně komponovaná novela - a její opožděná recenze*, [strojopis], (uloženo v soukromém archivu Wilhelma Przewczka).
- 10 Muška, L.: *Wilhelm Przewczek píše prózu*, [strojopis], (uloženo v soukromém archivu Wilhelma Przewczka).
- 11 *Zemřel Wiesław Adam Berger*. Tvar, 1998, č. 4, s. 18.
- 12 W. A. Berger je dále autorem próz nebo souborů próz: *Świarszcze w głowie* (Kraków 1979), *Zmysły* (Katowice 1981), *Okay* (Katowice 1988), *Ide. Concorde* (Warszawa 1984), *Most nad Lucyną* (Ostrava 1987), *Za późno* (Katowice 1996).
- 13 Srov.: Novotný, V. 333 - *tenokrát aforismů*. Tvar, 2001, č. 11; Martinek, L. *Vyšla zajímavá kniha s názvem Postřehy - 333 aforismů pro dobrou náladu*. Svoboda, 24. 5. 2001, s. 12; Hrabal, M. *Knihy pro dobrou náladu i k zamyšlení*. Hlas severu, 2001, č. 2, s. 5; Vlašín, Š. 333 aforismů od 3 autorů. Obrys-Kmen, 2001, č. 5, s. 2.
- 14 Povídky *Farmář a Nápoj číslo 1*, in: Česká povídka - jaro 1996, s. 34; povídka *Hra*, in: Česká povídka - podzim-zima 1996, s. 65.
- 15 Jaworski, K.: *Granice*. Český Těšín: ZG PZKO, 1990, s. 3.
- 16 Tamtéž, s. 5.
- 17 Tamtéž, s. 12.

„Jako mohutný val zvedá se poblíže průsmyku hora Gírová, jež se nesprávně všude píše Gírová a vyslovuje Žírová. Je sice jen 839 m vysoká, ale skýtá nádherný rozhled po horách nejen slezských, nýbrž i slovenských“.

Gírová se tyčí uprostřed mezi Polomem a Stožkem jako samostatná hora, přes kterou vede hlavní, červeně značková turistická trasa. V obou uvedených směrech klesá její svah až na 520 m k sedlu Jablunkovského průsmyku, z druhé strany do údolí řeky Olše – Bukovec 430 m a také pozvolna přes Komorovský Gruň 710 m a dále k Hrčavě 600 m. Tímto hřebenem prochází významné evropské rozvodí mezi Baltským a Černým mořem. Z tohoto území, směrem k jihu, voda stéká do místních potůčků, Černého potoka, Čerňanky, dále do Kysuce, Váhu, Dunaje a Černého moře; k severu místními potůčky do Olše, Odry a Baltského moře.

Vrchol Gírové 840 m vysoký je dominantou, tzv. Jablunkovského mezioří a Jablunkovské brázdy. Masiv Gírové odlišuje se svou geologickou stavbou od Slezských a Moravskoslezských Beskyd. Zatímco Beskydy jsou složené většinou z pískovců godulských, kromě Súlova, Polomů a Skalky, které vznikly z vrstev istebenských, je pásmo Gírová – Ochodzita (Polsko) složeno z pískovce mazurského třetihorního stáří. V turistické literatuře se píše, že vrchol Gírové připomíná vyhaslou sopku. Těsně pod vrcholem z jihu jsou dva skalní útvary z navrstveného pískovce vypadající jako ztuhlá láva. Gírová – slezská Fudžijama, tak se jí říká podle kuželovitého tvaru, který připomíná japonskou horu a pro dominantnost v krajině.

Gírová měla značné nezalesněné plochy a snad byla obydlena až do výše asi 780 m.

Horalské dřevěnice a menší usedlosti mohl turista spatřit jak po značkové cestě z Mostů u Jablunkova a Jablunkova, tak z Bukovce, Hrčavy a také z Černého. Horalé obdělávali svá políčka velmi pracně, mnohdy jen ručně. Pěstovali to, co potřebovali pro svou obživu a pro dobytek. Zabývali se rovněž pastevectvím. Rodiny byly většinou početné. Proto na jižní straně v osadě Bažiny byla otevřena obecná škola – jednotřídka, do které chodilo z okolí přes 30 dětí.

V posledních čtyřiceti letech se však zdejší život podstatně změnil. Staří horalé postupně vymírali a mladí většinou odešli za lepší existencí do údolí. Ti co zůstali, staré domky přestavěli, zmodernizovali a úplně změnili způsob hospodaření a života.

Výše položená nezalesněná místa, velké plániny a holé kopce skýtaly možnosti hospodářského využití pro intenzivní chov dobytka, zejména ovcí. Rozvoji salašnictví v Beskydech napomohla neúrodná půda jako důsledek zvětralých pískovců. V polovině devadesátých let 18. století se salašnictvím zabývalo okolo 24% obyvatel Pobeskydí.

Ne jinak tomu bylo na Gírové. Podle Františka Popiołka salaš na Gírové byla známá již před rokem 1647. Na salaše se dávaly nejen ovce, ale také krávy, jalovice a kozy. V třicátých letech 20. století, jak starší generace zná beskydské salaše, vyskytovaly se v salaších většinou jen ovce, méně už kozy.

Ten volný, ničím neomezovaný chov dobytka narážel postupem doby stále více na odpor ze strany Těšínské komory.¹ Jednalo se zejména o kozy, které způsobovaly v lese a to především ve vysazených mladých kulturách největší škody. Okusováním sazenic mařily nákladnou činnost lesníků a proto také od lesního úřadu vzešel hlavní impuls, který zahájil dlouhodobý boj za zákaz pastvy koz na salaších v Těšínských Beskydech.

Dr. Blanka Pitronová v popisu salašnictví v Těšínských Beskydech v první polovině 19. století uvádí, že myšlenka koexistence obou rozdílných způsobů ekonomiky v těšínském lesněhospodářském regionu, lesního hospodářství a horského pastýřství, která byla vůdčí ideou smlouvy z r. 1800² bude narážet v praxi na velké potíže. Tak např. léta trvající spor o pozemky na Gírové, na něž mělo bukovecké fojství stará privilegia, byl řešen na úrovni nejvyšších instancí a konečně byl teprve roku 1840 rozhodnut rakouskou dvorskou kanceláří ve prospěch bukoveckého fojta.

Gírová
Sbírka pohlednic
Muzea Těšínska

Přes veškerý odpor úřadů, salašnictví se zachovalo v Těšínských Beskydách a tudíž i na Gírové do začátku 60. let minulého století. V té době započalo se zalesňováním vrcholu Gírové a přilehlých luk.

Pasoucí se ovce s cinkajícími zvonky, bača s fajfkou a se psem patřily dlouho ke koloritu našich Beskyd.

Nezalesněný vrchol Gírové a okolní planiny měly význam nejen pro pastevectví, ale i pro turistiku, neboť výhled zde byl výjimečný na všechny strany do Těšínska a směrem jižním na Slovensko. Jakmile sníh zbělil úbočí mohli se lyžaři rozjíždět na všechny strany. Každý lyžař podle zdatnosti si mohl vybrat v neomezené nabídce lyžařských terénů. Gírová neunavovala jednotvárností, každá změna pohledu skýtala jiný obraz. Píší v čase minulém, neboť současnost je trochu jiná. Ta návštěvníky do určité míry omezuje a poskytuje jen omezený nezalesněný prostor nad chatou a to díky tomu, že část smrkové výsadby na počátku 70. let minulého století vyhořela. Vyrostlé, přes 30 let staré smrky na severní straně vrcholu brání původnímu překrásnému výhledu do údolí Olše k Českému Těšínu.

I přesto je Gírová stále pro návštěvníky přitažlivá svou snadnou dostupností ze všech světových stran a pro jedinečné výhledy do blízkého a vzdáleného okolí, které obdivoval i císař Josef II. (1741 - 1790), syn Marie Terezie, vystoupivší na vrchol.

Jako v jiných částech Beskyd i na Gírové si pospíšili Němci, turistický spolek Beskidenern, založený v r. 1893 ve Frýdku, zde postavil v roce 1896 na lesní mytíně pod Čertovými mlýny přístřeší pro turisty vedle vydatného pramene „Zimná voda“. Je známá pohlednice z tohoto období s názvem Schutzhütte auf der Girowa (viz kniha Beskydy a Pobeskydí 1895 – 1939, Wart 2001).

V roce 1888 vznikl v Praze (s působením pro Země Království českého) Klub českých turistů. Na Těšínsku v oblasti Beskyd vznikaly v rámci žup odbory KČT, později po vzniku samostatné Československé republiky KČST a první české chaty se začaly stavět ve 20. letech minulého století.

S iniciativou stavby turistické chaty na Gírové, útulny, jak byly tehdy tyto turistické chaty nazývány, přišel v rámci Těšínské župy KČST odbor Karviná. Zejména jeho předseda Dr. Leopold Dorazil, ředitel Městských úřadů v Karviné, který má nemalé zásluhy na rozvoji masové turistiky v Turistické župě Těšínské KČST.

Už v roce 1930 na schůzi Těšínské župy KČST dne 25. října, která se konala v útulně na Velkém Polomu byla prodebatována nutnost stavby některých dalších chat v Beskydách.

Dne 6. června 1931 za přítomnosti zástupců Ústředního výboru KČST se konala na Velkém Polomu další schůze Těšínské župy, kde již konkrétně bylo jednáno o podpoře výstavby chaty na Gírové, která byla k realizaci připravena odborem v Karviné. Na další schůzi Těšínské župy KČST, která se konala 28. listopadu 1931 na chatě u Halamy pod Velkým Stožkem za přítomnosti 29 delegátů zastupujících 13 odborů bylo konstatováno, že projekt stavby útulny na Gírové připravený pro r. 1932 odborem v Karviné je schválen a bude ústředím podporován. Výbor KČST, odbor Karviná se od ledna r. 1932 stále zabývá projektem stavby chaty, pro niž bylo uděleno stavební povolení podle nových plánů stavitele Kadlece. Bylo jednáno o získání hostinské koncese, konáno jednání pro zřízení vodovodu, připravuje se detailní rozpočet a vyžadují se nabídky na stavbu. Dále bylo projednáno používání cesty z Mostů na Gírovou.

S výstavbou chaty bylo započato z jara r. 1932. Základní stavební materiál kámen a dřevo byl na místě. Stavba pokračovala značným tempem tak, že 17. července téhož roku proběhlo kladení základního kamene. Předpokládala se

*Předseda odboru,
dr. Dorazil při zahájení
stavby
Archiv T. Schulhausera*

*Stavba chaty na Gírové
r. 1932
Archiv T. Schulhausera*

*Gírová
Sbírka pohlednic
Muzea Těšínska*

značná účast, ale časně z rána přišla bouře, slunce toho dne se už neukázalo a přšelo s přestávkami celý den. I přesto výsledek slavnosti byl uspokojivý. Slavnost zahájil předseda Dr. Dorazil za KČST, župu Těšínskou promluvil učitel Josef Dostál, za město Karviná první náměstek Jan Kratochvíl. Za ředitelství státních lesů a statků byl přítomen lesní rada ing. Vicenec, za lesní správu ing. Jůva, za obec Jablunkov starosta Smyček, za Hřavu starosta Sikora. Přítomni byli také četní zástupci odboru KČST a M.O.L. (Maticе osvěty lidové). V den kladení základního kamene byly již vybudovány kamenné zdi základu přízemních místností (kuchyně, bytu nájemce sestávajícího ze dvou místností, dále střední chodby a sklepu), jakož i srubové stěny nadzemní se stropy (veranda, restaurační místnost, střední chodby, noclehárny pro muže a noclehárny pro ženy). Od té doby stavba chaty pokračovala normálně a blížila se ke svému ukončení. V prvním poschodí bylo vybudováno srubovými a heraklitovými stěnami 5 pokojů. Chata měla 40 lůžek. Voda byla přiváděna vodovodem z pramene asi 20 m výše ležícího a zavedena byla do všech částí chaty a záchodů.

*Gírová
Sbírka pohlednic
Muzea Těšínska*

Chata stojí na jižním svahu Gírové ve výšce 790 m s překrásnou vyhlídkou na slovenské a polské hory. Stavba chaty byla dokončena

počátkem října a 8. října 1932 schválena. V rámci župy Těšínské bylo stanoveno odevzdání chaty veřejnosti na 16. říjen 1932 v 11 hodin dopoledne. Podle zpráv z tisku se počítalo s větší účastí. Avšak v onen den bylo počasí nepříznivé ve větší míře než při kladení základního kamene. Od časného rána lilo a k 11. hodině bičoval krajinu déšť se sněhem. Přes nepohodu sešlo se na chatě asi 100 osob.

Zaslouženě ocenil tuto skutečnost jednatel Ústředního výboru KČST Dr. Broul jako zjev pro turistiku v Těšínských Beskydech významný a potěšující. Za župu Těšínskou přítomni byli předseda insp. Boh. Kučera, jednatel Vl. Kohout za župu Pobeskydskou prof. B. Pater, přítomni byli rovněž zástupci jednotlivých odborů a četní členové odboru Karviná. Až z Brna přijel pan vrchní soudní rada J. Valeček, stařešina turistiky v Těšínských Beskydech. Přítomné přivítal předseda odboru v Karviné Dr. L. Dorazil. Podal návrh snah odboru při výstavbě chaty, poděkoval notáři Liskovi, který opatřil pozemek na Gírové a vyslovil díky všem, kteří se o uskutečnění stavby přičinili i kdo k ní finančně přispěli, zvláště městu Karviná, závodům Larisch-Mönnicha, Báňské a hutní společnosti a Moravskoslezské spořitelně. Zástupce Ústředního výboru Dr. Broul příznivě ocenil výsledek činnosti odboru v Karviné a vyjádřil uspokojení nad životností turistiky v Beskydech. Předseda župy Těšínské Bohumil Kučera vzdal díky odboru karvinskému za dosavadní práci, která se projevila zdárným uskutečněním vytyčeného cíle, stavby chaty na Gírové. Vrchní soudní rada Valeček vzpomíná vábých toulek po Gírové, názorně vystihuje její význam v turistice a projevuje radost, že byl získán pro Československou turistiku opět jeden opěrný bod. Št. kpt. Riegler zdůrazňuje význam Gírové zvláště pro lyžařství, blahopřeje odboru karvinskému a nepochybuje o prospěchu chaty v zájmu beskydské turistiky.

I přesto, že chatu halila nevlídná mlha a venku trvala plískanice, rozproudila se v chatě tím veselejší zábava. Na večer účastníci v nejlepší náladě se ubírali k vlakům do Mostů u Jablunkova.

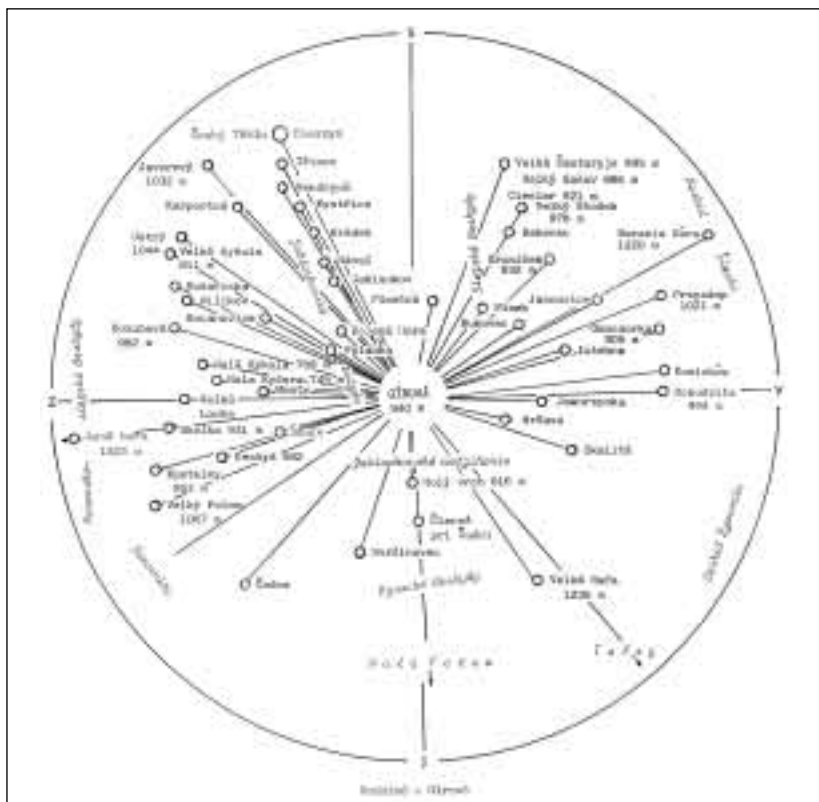
Chata v majetku KČST přetrvala do podzimu r. 1938, kdy po zajištění Těšínska Polskem, chatu převzalo PTT (Polskie Towarzystwo Tatrzańskie), odbor v Těšíně. To netrvalo dlouho, neboť obsazení Těšínska Hitlerem, všechny chaty v oblasti Beskyd patřících do německé říše převzal Beskidenverein. Po dobu německé okupace byla turistika poněkud utlumena a ke konci války byla chata obsazena německým wermachtem. Po válce chatu převzal opět původní majitel karvinský KČST, ovšem ne na dlouho, neboť v r. 1948 KČST byl zlikvidován a majetek a činnost přešel

pod zprávu Sokola, následně ČSTV (Československý svaz tělesné výchovy) konkrétně ČSTV Dolu Armáda v Karviné. Pak se majitelé i provozovatelé střídali, bylo to družstvo Vzlet, ČOS (Československá obec sokolská), Restaurace a jídelny.

Koncem 70. let minulého století byla chata odprodána Elektrozávodům Praha, pak jí odkoupil Pramen Karviná pro rekreační účely svých zaměstnanců. Přístup turistů byl v té době velmi omezen a po určitou dobu úplně vyloučen. Turisté se však dočkali, chata byla 4. září 1993 opět zpřístupněna široké veřejnosti. Po roce 1989 po obnovení činnosti Klubu Československých turistů, odbor Karviná, jemuž chata původně patřila se bez úspěchu snažil chatu získat do svého vlastnictví. V roce 1996 došlo k privatizaci chaty na Gírové a od této doby je v soukromém vlastnictví.

Po dobu existence chaty, tj. v průběhu sedmdesátí let se zde vystřídalo deset chatařů. První byl Rafael Dostál. Nejdéle vévodili Gírové manželé Štěpánka a František Schulhauserovi, kteří na chatě s rodinou působili bezmála třicet let. Na Gírovou přišli z polské strany Beskyd a svůj život plně zasvětili horám a turistické veřejnosti.

Když píšou o Gírové nelze nezapomenout o Čertových mlýnech, které končí kamenolomem, nachází se nad červeně značkovou turistickou cestou vedoucí z Mostů u Jablunkova. Útvar je ve strmém, dnes už řídké zalesněném svahu a začíná nad samotou Štipionka a končí v posledním stopáním k chatě. V různých materiálech se píše o pseudokrasových jeskyních na Gírové a neprávem jeskyně v Čertových mlýnech se dávají do přímé souvislosti s jeskyní, která je vzdálena přes celý vrchol Gírové na severní

straně, na okraji původního bukového lesa, na který navazuje mladý smrkový les vysázený v šedesátých letech minulého století. Jeskyně je nenápadná, neboť vchod je malý a svažuje dolů a jeho průměr není větší než 50 cm. Vstup do jeskyně je obtížný a směřuje šikmo dolů. Asi po dvou metrech se vchod rozšiřuje na 2 až 3 metry, výška dosahuje až 12 m. Dále se nedá proniknout neboť průchodu brání velký balvan. Vše však nasvědčuje tomu, že jeskyně se musí táhnout dále do nitra Gírové.

Rozhled z Gírové

POZNÁMKY:

- 1 Těšínska komora – Po ukončení válek na Těšínsku a v oblasti Moravskoslezských Beskyd a po smrti Alžběty Lukrécie, vymřela větev těšínských Piastovců. Po její smrti 19. 5. 1653 její majetky přešly pod vládu císaře Ferdinanda III. a byly vtěleny do české královské komory ve Vratislavi jako tzv. Těšínská komora. Od této doby země Těšínského Slezska tvořily tzv. „komorní dobra“ jako přímý majetek císaře.
- 2 Smlouva z r. 1800 – sepsána mezi Těšínskou komorou a salašníky v důsledku jejich nepokojů z důvodu omezování pastevectví v Těšínských Beskydech. Bylo provedeno rozdělení pastvin, z nichž část byla určena pro zalesňování. Smlouva měla přinést výhody nejen komoře, ale také salašníkům. Vůdčí myšlenkou smlouvy bylo co nejpřesnější vymezení a oddělení zájmových sfér pro lesní hospodářství a salašnictví.

LITERATURA:

- Macoszek, Antoni: Przewodnik po Śląsku Cieszyńskim. Lwów 1901.
 Galicz, Jan: Przewodnik po Beskidzie Śląskim. Cieszyn 1931.
 Beskydy Jeseník, časopis KČST r. 1931, 1932, 1933.
 Těšínský kalendář r. 1934.
 Muzikář, Frant.: Turistický průvodce Těšínskem, KČST. Český Těšín 1937.
 Orłowicz, M.: Śląsk zaolziański. Poznań 1939.
 Popielek, Fr.: Historia osadnictwa w Beskidzie Śląskim. Katowice 1939.
 Zelený: Beskydské lesy. In: Průvodce výstavou Těšínska. Český Těšín 1955.
 Karlíček, Miroslav: Beskydy v zimě. Státní tělovýchovné nakladatelství 1955.
 Bušek, Bedřich - Turoň, Jan: Těšínské Beskydy. Spor. a turist. nakl. Praha 1957.
 Pitronová, Blanka: Těšínské Beskydy na sklonku feudalismu. Universita J. E. Purkyně v Brně 1968.
 Stolařík, Ivo: Hřčava. Slezský studijní ústav v Opavě 1958.
 Najbrt, Přemyslav: Beskydy a Valašsko. Praha.
 Sládek, Jan: Gírová – Slezská Fudžijama. Turista, časopis KČT 4/2001.
 Nowicki, Piotr: Beskid Śląsko-Morawski. Warszawa 1997.
 Zwrot č. 5, 1994.

Dagmar a Ivo Stolaříkovi,
1986

„Život není fráze,“ tvrdí v názvu svých pamětí¹ ostravský rodák PhDr. Ivo Stolařík, CSc., jeden z nejnámějšších představitelů hudební vědy a kultury na Moravě a ve Slezsku, jehož výrazná osobnost se tvůrčím způsobem dotkla celé řady uměleckých a vědních oborů. Proslul jako zdatný hudebník - varhaník

a klavírista, úspěšný sbornísta a dirigent, hudební skladatel i muzikolog, divadelník a recitátor, oblíbený rozhlasový hlasatel, reportér i redaktor, význačný etnograf a folklorista, sběratel a editor lidových písní, televizní režisér hudebních pořadů, ředitel Státní (Janáčkovy) filharmonie Ostrava, vysokoškolský pedagog Karlovy univerzity v Praze, Masarykovy univerzity v Brně i Ostravské univerzity, hudební redaktor Supraphonu v Praze, vědecký pracovník Slezského ústavu v Opavě a Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, autor historických prací o umělecké hudbě na Ostravsku nebo o vojenském odboji Obrany národa, iniciátor a spolueditor rozsáhlé monografie Těšínsko a mnoha dalších prací.²

Každou z podob svého mnohotvárného osudu prožíval naplno, ať již se týkala třeba jeho cvičitelského zánění v Sokole, dovedeného až k účasti na XII. všesokolském sletu v Praze v roce 1994, nebo jeho vojenské služby, kterou si bez ohledu na nabízené úlevy odsloužil v plné výši v nebezpečném bojovém nasazení proti banderovcům a nakonec dosáhl hodnosti podplukovníka v záloze. Integrojícím prvkem jeho tvůrčí osobnosti byly především vynikající vlastnosti morální, upřímná láska k vlasti, úcta k rodičům a učitelům, smysl pro umění i duchovní hodnoty. Statečně odporoval nacistické totalitě jako jeden z nejmladších partyzánů v republice a po válce za to nečekal žádné výhody, nevyřídil si dokonce ani partyzánský průkaz. Totalita komunistická jej posléze zařadila na seznam „představitelů a exponentů pravice“ a omezovala jeho profesní i publikační činnost. Celkový záběr jeho životního díla je přes tyto překážky velmi impozantní, jak lze ostatně nahlédnout i z náznaků v jeho pamětech. Právě z nich bychom chtěli připomenout

aspoň několik souvislostí, jež pojily Stolaříkův život s Těšínskem.³

První z těch ryze osobních se vztahuje k činnosti partyzánského oddílu Jan Žižka Moravskoslezský (dříve Lvíce), jehož akce se odehrávaly i na území protektorátního Těšínska - destrukce na železniční trati u Lískovce, Hrušova, Vratimova, na Hranečnicku, destrukce stžárů elektrického vedení na Slezské Ostravě, v Kunčicích, Bartovicích, úkryty v Paskově, Rychvaldu atd. Čerstvý maturant Ivo Stolařík byl nasazen jako vozač na Důl František v Přívoze a záhy se stal aktivním odbojářem. Nejprve předával jednomu z velitelů poručíku Ichnovskému vitamíny získané od známých lékařů, dopravované vězňům až do Osvětimi, později sám rozesílal na určené adresy potraviny a peníze. Psal rovněž a rozmnožoval letáky, ale především vynášel z dolu výbušninu donarit, užívanou k destrukcím. Sám se dokonce čtyř destrukčních akcí zúčastnil. Když ho v poslední válečné zimě přišlo zatknout gestapo, řekl mu otec na rozloučenou: „*Doufám, že jsme tě dobře vychovali a že víš, jak se máš chovat.*“ Se štěstím přežil nacistické kriminály a na samém konci války ještě stihl vstoupit do řad Čs. armádního sboru v okolí Kroměříže.

Druhá osobní vazba na Těšínsko byla jistě příjemnější - jezdil počátkem padesátých let do nemocnice ve Starém Bohumíně za dětskou lékařkou Dagmar Šlachtovou, která se záhy stala jeho ženou. Často se prý z námluv vracel v noci pěšky až do Ostravy.

Ke třetí, stejně osudové vázanosti došlo v roce 1968, kdy Ivo Stolařík s pomocí přátel vystavěl v údolí Velkého Lipového na Morávce srubovou chatku z prefabrikátů. Od té doby sem stále častěji unikal „z příliš sledované městské komunity do soukromé individuality v přírodě“. O deset let později přibyla k chatě ještě rázovitá chatička o půdorysu 2x2,5 metru, sroubená ze silných překladových trámů, postavená bez jediného hřebíku na nízké kamenné podezdívce a utěsněná mechem. Viděl podobnou u svého přítele Oty Žabky v údolí Kostkov v Návsi u Jablunkova a zalíbila se mu natolik, že si její repliku nechal postavit na Morávce. Stavba trvala pouhý den a minisrub jako vystřižený ze skanzenu dodnes slouží svému majiteli jako intimní pracovna i příležitostná noclehárna pro tři osoby.

Stejně úzké jsou i Stolaříkovy profesní vazby na Těšínsko. Během svého působení

v ostravském rozhlasu v letech 1948-1953 založil a dirigoval Dětský rozhlasový sbor, s nímž natočil přes 150 lidových písní nejen z Opavska, Lašska či Valašska, ale i z Těšínska. Vzpomíná třeba na Parýzkovu úpravu těšínské písně „Bílá hora, černý les“, vydanou na desce Supraphonu. Jako spolupracovník Státního ústavu pro lidovou píseň jezdil zapisovat lidové písně i na Těšínsko a pro Moravské muzeum v Brně uspořádal 4. prosince 1950 Slezský večer, na kterém představil muzikanty, zpěváky a tanečníky z Hřčavy, především dudáka Pavla Zogatu a houslistu Pavla Krenželoka.

Právě Hřčava je jednou z největších životních lásek Ivo Stolaříka. Nesbíral tu jen lidové písně, ale proslavil ji též jako národopisnou perlu Těšínska. Přispěla k tomu náhoda, neboť po absolvování Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně mu uložili zpracovat rigorózní práci nikoliv z hudební vědy, ale z etnografie. Pro monografii obce si vybral goralskou Hřčavu, což se pro oba ukázalo jako velmi šťastné řešení. Poznával obec dům od domu a s úctou zachycoval život horalů, nedotčený ještě tolik dobrodiním civilizačních vymožeností. Často mu pomáhal malíř Ferdiš Duša, který pak svými obrázky doprovodil Stolaříkovu monografii. Když později vyšla tiskem, získala Cenu města Ostravy⁴ a těšila se mimořádné oblibě čtenářů celého regionu. Tehdejší odborné kruhy v Praze jí ale vyčítaly nedostatek třídního pohledu a další ideové chyby, jež se však s odstupem let ukázaly být spíše přínosem. Po takřka padesáti letech je dnes Stolaříkovo dílo o Hřčavě stále oceňováno jako objevené a vědecky hodnotné, zvýrazňující rysy mnohdy již zmizelé lidové kultury.

V době svého vědeckého působení ve Slezském studijním ústavu v Opavě (1954-1963) zde Stolařík založil Archiv lidových písní, v němž zaregistroval 11 tisíc zápisů. Mnohé ze svazků Hudební edice, kterou v ústavu redigoval, se týkaly Těšínska - připravil např. „Písně z Těšínska“ Jaroslava Bartoníka nebo „Trojanovské písničky“ Rudolfa Kubína. Uznání odborníků získal též za natočení rozhovoru s básníkem Petrem Bezručem, který něco podobného zásadně odmítal. V roce 1958 pak komentoval přímý televizní přenos ostravské části smutečního obřadu Bezručova pohřbu.

Obsáhlý etnografický materiál o Těšínsku, shromážděný pracovníky Slezského ústavu s vydatným podílem Ivo Stolaříka už od poloviny padesátých let, bohužel nenacházel vhodnou dobu pro publikování výsledků. Teprve po letech se jejich vydání ujal Jaroslav Štika, jemuž zvláště v kapitolách o lidové hudební kultuře vydatně pomáhal I. Stolařík. Řadu údajů bylo nutno doplnit či aktualizovat, ale nakonec tato náročná práce spatřila přece jen světlo světa a výsledky výzkumu nepřišly nazmar. Ocení to především budoucí generace, pro něž zaznamenané hmotné i duchovní projevy dnes již zmizelého života předků mohou vytvořit cenné pouto paměti vzdorující času a zapomnění.

Nelze ani vypočítat všechny Stolaříkovy vazby k Těšínsku. Lze snad ještě připomenout aspoň jeho působení ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kde pracoval i po svém odchodu do důchodu. Podílel se na budování těšínské vesnice ve skanzenu a na výzkumu a sběrech v Jablunkově, Návsi, Bukovci, Hřčavě, Dolní Lomné, Tyře, Třinci, Janovicích, Komorní Lhotce aj. Přehled o celé jeho mimořádně rozsáhlé autorské a ediční činnosti dává bibliografie zredigovaná jeho nedávno zesnulým přítelem a kolegou muzikologem Miroslavem Malrou, dobře známým i čtenářům Těšínska.⁵

V závěru svých pamětí I. Stolařík charakterizuje svůj život jako vytrvalostní běh, dostatečně dlouhý a pestrý hlavně díky spoluběžcům, které v různých úsecích své životní tratě potkával a k nimž ho pojí pocity vděčnosti. Takové spoluběžce, hodné obdivu, úcty a hlavně lásky, přeje i svým čtenářům. K takovým spoluběžcům ale nepochybně patří i on sám, jak jistě může potvrdit početný okruh jeho přátel, kteří mu letos (17. října) přijdou od srdce popřát k neuvěřitelným osmdesátinám.

Rukopis deníku Ivo Stolaříka o bojích s banderovci

POZNÁMKY:

- 1 STOLAŘÍK, I.: *Život není fráze*. Paměti. Šenov u Ostravy, Tilia 2002. 390 s.
- 2 Týž: *Umělecká hudba v Ostravě 1918-1938*. Tamtéž 1997; Týž: *Patřili k prvním*. Komentované dokumenty a vzpomínky k činnosti Obrany národa na Ostravsku. Ostrava, Osna 1994; *Těšínsko*. Díl. 1-4, Šenov u Ostravy, Tilia 1997-2002.
- 3 Na toto téma viz též např. články: *Ivo Stolařík padesátíkem*. Těšínsko 1973, č. 4, s. 8-9; MALURA, M.-ZÁBRŠA, V.: *Pohled na hudební život na Těšínsku po roce 1945*. Těšínsko, 1984, č. 3, s. 27.
- 4 STOLAŘÍK, I.: *Hřčava*. Ostrava, Krajské nakladatelství Ostrava 1958.
- 5 STOLAŘÍK, I.: *Bibliografie 1940-1999*. Red. M. Malura. Ostrava, Ústav pro regionální studia Filozofické fakulty Ostravské univerzity 2000.

V dubnu se dožívá významného životního jubilea Milan Klega, známý místecký fotograf, pracovník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku. Narodil se před pětasedmdesáti lety v Paskově a dodnes se k tomu hrdě hlásí. Už jako jedenáctiletý se však s rodiči přestěhoval do Místku, kde žije dodnes.

*Frýdek-Místek, Pražmova ul.
foto Milan Klega*

*Frýdek-Místek, Leninova ul.
foto Milan Klega*

Po celý svůj produktivní věk, jedenačtyřicet let, pracoval jako konstruktér, projektant i hlavní inženýr projektu. Začínal ve Vítkovických železárnách a po vzniku Hutního

projektu v Místku pracoval v tomto podniku až do odchodu do důchodu. Milan Klega byl ale vždy čínorodý člověk, ve volném čase sportoval a stále více se zabýval svým velkým koníčkem - fotografováním, kterému se věnoval už od chlapeckých let. Absolvoval jeden z prvních dvouletých běhů dvouleté Lidové konzervatoře výtvarné fotografie v Ostravě.

Od fotografování sportovních či rodinných snímků a krajinek postupně přešel k tématu, které je pro celou jeho další tvorbu dominantní. Fotografoval měnící se tvář Frýdku-Místku, města, které se mu stalo domovem. Jeho fotografie zachytily mizející domy, ulice i čtvrti. Na jejich místě pak rostla nová sídliště, stavěly se nové komunikace. Ani zde ovšem nechyběl Milan Klega. Vedle fotografií starého města se začaly řadit fotografie města nově vyrůstajícího. Vznikla tak sbírka dokumentárních fotografií, která je dnes jedinečnou a svěbytnou kronikou proměny Frýdku-Místku. Z těchto fotografií Milan Klega v minulosti uspořádal několik výstav a v loňském roce byl jedním ze spoluautorů fotografické publikace s příhodným názvem Proměny Frýdku-Místku.

Po odchodu do důchodu se svému koníčku mohl věnovat naplno. Ale ukázalo se, že jeden koníček mu nestačí. Sbíral staré pohlednice Frýdku, Místku a rodného Paskova. Začal se také zabývat genealogií, pátral po historii svého rodu. A právě tato záležitost ho přivedla do Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku. Přišel jako badatel a zůstal jako zaměstnanec. Od roku 1995 zde pracuje ve zkráceném úvazku jako fotograf. Až v důchodu se tedy jeho celoživotní koníček stal zároveň i zaměstnáním. Identifikuje staré fotografie, zavádí je do počítačové databáze, snímkuje staré archivní materiály na mikrofilmy. A ty roky by mu nikdo nehádal. I dnes, kdy jeho mnozí vrstevníci vysedávají na lavičkách v parku, on běhá s fotoaparátem po městě, občas se objeví na střeše paneláku nebo na kostelní věži, jen aby „ulovil“ záběr, který potřebuje.

Práce v archivu mu zjevně svědčí. A není to jen tím, že tu je převážně ženský kolektiv. Milan Klega je prostě takový. Je to člověk plný elánu, plný zájmu o vše nové. A my, kolegové ze Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku, mu ze srdce přejeme, aby takový ještě dlouho zůstal.

Muzeum Těšínska se představuje

— Regionální Informační centrum při Muzeu Těšínska —

Hlavní třída 15, Český Těšín, tel.: 558 711 866, fax: 558 740 261

e-mail: itesin@grendel.cz <http://tesinsko.grendel.cz>

Dne 28. června 1996 byla slavnostně otevřena pobočka Muzea Těšínska - Regionální informační centrum Těšínska při Muzeu Těšínska. Myšlenkou zřídit toto pracoviště reagovalo muzeum na potřebu informovat širokou veřejnost o nabídce svých služeb. Posláním nově vzniklé pobočky mělo být především poskytování kvalitních a přesných informací o Muzeu Těšínska, jeho pobočkách, odborných pracovištích, správcích sbírkových fondů a v neposlední řadě také o instituci jako celku.

Jelikož se ve své době jednalo o první informační centrum v okrese Karviná bylo rozhodnuto, že bude využívat, stejně jako jeho zřizovatel, regionální působnost v české části bývalého Těšínska. Tento záměr se setkal s aktivní odezvou i u Okresního úřadu v Karviné, který tuto snahu Muzea Těšínska uvítal.

Informační centrum bylo umístěno do prostor v centrální budově muzea v Českém Těšíně. Toto místo bylo zvoleno záměrně, jelikož se zde až do roku 1995 nacházela pobočka významné instituce cestovního ruchu - CK Čedok, jejíž pracovníci se vždy vyznačovali vysoce profesionálním přístupem. Právě na těchto základech se nově vzniklé informační centrum snažilo již od prvopočátku stavět a plnit svůj hlavní úkol, tj. sloužit veřejnosti.

Interiér byl koncipován jako slunné, moderně zařízené pracoviště s dostatečně velkým místem pro své návštěvníky i obsluhu, s prostorem pro prodej doplňkového sortimentu a umístění propagačních materiálů. Realizace zařízení byla provedena dle návrhu ing. arch. Martina Jandy.

Regionální informační centrum Těšínska při Muzeu Těšínska se snaží podávat svým klientům informace o muzeu, místu a mezinárodní přepravě, firmách, městě Český Těšín, kultuře, službách cestovního ruchu a turistické informace. Pravidelně jsou pracovníky informačního centra připravovány přehledy kulturních, společenských a sportovních akcí na Těšínsku, seznamy ubytovacích zařízení v regionu a tipy na výlety po městě a blízkém okolí. Samozřejmostí je také bezplatná rezervace ubytování v rámci České republiky a předprodej vstupenek na představení Těšínského divadla, Kulturního a společenského střediska „Střelnice“ a další akce regionálního významu konající se v okolních městech.

Mezi doplňkové služby patří především prodej materiálů Muzea Těšínska, map, průvodců, atlasů, dálničních známek, pohlednic, knih s regionální tematikou, propagačních brožur, poštovních cenin, telefonních karet a kopírování dokumentů.

Klientela informačního centra je tvořena v převážné míře občany ČR a s částí také zahraničními návštěvníky jako jsou Poláci, Slováci, Němci, Rakušané a Rusové. Příjemným zpestřením loňské turistické sezóny bylo přivítání 100 000 návštěvníka pana J. Tesarczyka z Českého Těšína (viz foto).

Pokud tedy někdo z Vás zavítá do Českého Těšína budeme velmi potěšeni, když pocítíte svou návštěvou nejen výstavní prostory Muzea Těšínska, ale i jeho pobočku Regionální informační centrum.

Otevřeno: PO-PÁ 8 - 18 h, SO + státem uznané necírkevní svátky 8 - 14 h

foto: L. Rowná

foto: A. Milerský